

Masarykova univerzita
Fakulta sociálních studií
Katedra psychologie

Diplomová práce
obor psychologie

TENDENCE K PROŽÍVÁNÍ STUDU A TENDENCE K PROŽÍVÁNÍ VINY JAKO
MODERÁTORY VZTAHU MEZI INTERPERSONÁLNÍ ZÁVISLOSTÍ A
VYHLEDÁVÁNÍM SOCIÁLNÍ OPORY

Vypracovala: Petra Dvořáková

Vedoucí práce: Mgr. Jan Širůček, PhD.

Brno
2013

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

V Brně dne 29.4. 2013

.....

Petra Dvořáková

Děkuji Mgr. Janu Širůčkovi, Ph.D. za pomoc při volbě tématu práce a za cenné rady v průběhu jejího zpracování. Dále děkuji Ludmile Kašpárkové za podnětné komentáře k práci a v neposlední řadě také své rodině a přátelům za podporu a trpělivost.

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Coping.....	1
2.1	Vymezení pojmu	1
2.2	Přístupy k problematice zvládání	2
2.3	Styly a strategie zvládání	3
2.3.1	Vyhledávání sociální opory	4
2.4	Osobnost a styly zvládání.....	4
2.4.1	Lexikální teorie osobnosti.....	5
2.4.2	Attachment.....	5
2.4.3	Osobnost a vyhledávání sociální opory	6
3	Interpersonální závislost	6
3.1	Vymezení pojmu	6
3.1.1	Příčiny vzniku interpersonální závislosti.....	7
3.2	Souvislost s jinými konstrukty	8
3.2.1	Attachment.....	9
3.2.2	Vyhledávání sociální opory	9
4	Tendence k prožívání studu a viny	10
4.1	Vymezení pojmu	10
4.1.1	Rozlišení studu a viny.....	11
4.1.2	Stud a vina, jako dispoziční charakteristiky	11
4.2	Sklon k vině a sklon ke studu v souvislosti se strategiemi zvládání.....	12
5	Vymezení výzkumného problému	13
6	Metody	14
6.1	Výzkumný soubor a metoda sběru dat	14
6.2	Použité metody.....	14
6.2.1	TOSCA-3 (Test of self-conscious affect - 3).....	14

6.2.2	CSI (Coping Strategy Indicator)	15
6.2.3	RPT (Relationship Profile Test)	16
7	Studie 1	17
7.1	Výsledky	17
7.2	Shrnutí výsledků.....	20
8	Studie 2	21
8.1	Výsledky	21
8.2	Shrnutí výsledků.....	23
9	Studie 3	24
9.1	Výsledky	24
9.2	Shrnutí výsledků.....	26
10	Studie 4	27
10.1	Výsledky.....	27
11	Diskuse.....	31
12	Použitá literatura	35
	Příloha č. 1: Český překlad metody TOSCA-3.....	39
	Příloha č. 2: Český překlad metody CSI.....	42
	Příloha č. 3: Český překlad metody RPT	43

1 Úvod

Stres a reakce na něj jsou předmětem zkoumání již dlouhou dobu, ale v posledních desetiletích je této oblasti věnováno více pozornosti, než kdy dříve. Zvládání stresu je vnímáno jako velmi aktuální téma dnešní doby, která je často nazývána jako „hektická“ nebo „uspěchaná“. Lidé se často zabývají otázkou, jak lépe zvládat stres a každodenní psychickou zátěž a této problematice se věnují také mnohé rozvojové programy a kurzy. Mnohokrát však bylo zjištěno, že tendence zvládat stres určitým způsobem, je poměrně stabilní a individuální rys osobnosti a tedy může být obtížné nalézt univerzální návod na to, jak se v této oblasti zdokonalit. Můžeme se však pokusit zjistit, zda existují nějaké osobnostní rysy, které predisponují člověka k určitým strategiím a následně tuto informaci využít při snaze o efektivnější zvládání stresu.

V této práci si klademe za cíl blíže prozkoumat jeden ze způsobů zvládání a to konkrétně vyhledávání sociální opory. Vyhledávání sociální opory je obecně považováno za adaptivní zvládací strategii, která obvykle vede k úspěšnému překonání stresové situace a pomáhá člověku udržet psychické i fyzické zdraví. Předpokládáme, že k této strategii mají blíže osoby s vysokou úrovní interpersonální závislosti, jakožto jedinci, kteří projevují tendenci k spoléhání na druhé prakticky ve všech životních situacích. Dále nás zajímá, jakou roli v tomto vztahu hrají další osobnostní charakteristiky, které s přítomností druhých osob také úzce souvisí – tendence k prožívání viny a tendence k prožívání studu.

Sekundárním cílem této studie pak je převod několika dotazníkových metod do českého jazyka o ověření psychometrických charakteristik těchto metod.

2 Coping

2.1 Vymezení pojmu

Coping je definován jako odpověď na stresující životní události a každodenní nepříjemnosti, jejímž cílem je minimalizovat fyzickou, emoční a psychickou zátěž pocházející z těchto událostí (Dinoff & Snyder, 1999). Richard Lazarus (1984), který významně zasáhl do výzkumu stresu a jeho zvládání pak vnímá coping jako proces zvládání vnitřních i vnějších požadavků, které jsou zhodnoceny jako náročné a přesahující zdroje člověka. Při vymezení copingu je třeba zmínit, že se jedná o vědomé a promyšlené jednání vycházející z předchozího

zhodnocení situace a vlastních možností, což jej odlišuje od instinktivních a často nevědomých obranných reakcí na stres, jak je popsal například Sigmund Freud (Paulík, 2010).

Podle Paulíka (2010) je základem zvládacího jednání určitá v čase relativně stabilní osobnostní proměnná, která udává charakteristické vzorce prožívání a chování jedince v zátěžové situaci. Tuto proměnnou Paulík nazývá zvládacím (copingovým) stylem. Dále se můžeme setkat s pojmem zvládací strategie, kterou Paulík definuje jako proces volby konkrétních úkonů při zvládání zátěžových situací. Ve vztahu ke stylu zvládání je tedy strategie více obecná a více situačně ovlivňovaná a můžeme ji vnímat jako prostředek realizace zvládacího stylu přihlížející k situačním podmínkám.

2.2 Přístupy k problematice zvládání

Volba zvládacích strategií je ovlivňována dvěma zdroji – situací a osobností člověka. Jedná se o tzv. situační coping, založený na povaze stresující situace, a druhým zdrojem je osobnost člověka – tedy tzv. dispoziční coping (Paulík, 2010).

Suls, David a Harvey (1996) zpracovali historický přehled výzkumu zvládání stresu, ve kterém popisují různé přístupy ke copingu. Psychodynamický přístup reprezentovaný Freudem nebo Vaillantem zaměřuje zvládání s obrannými mechanismy umožňujícími vyrovnání se s nevědomými sexuálními a agresivními konflikty. V tomto období se zároveň objevila tzv. rysová teorie copingu, která vnímala zvládací strategie jako stálé rysy osobnosti. O něco později začal ve výzkumu copingu dominovat tzv. transakční přístup, který zdůrazňuje význam prostředí a situačních vlivů. Folkman a Lazarus (1984), kteří reprezentují transakční přístup, například uvádějí, že reakce na stres vychází z předchozích zkušeností s podobnou situací, možnosti kontrolovat její průběh a důležitou roli zde hraje také předvídatelnost situace. Autoři však zároveň zmiňují, že volbu zvládací strategie výrazně ovlivňují také individuální rozdíly mezi lidmi, což je charakteristickým znakem dalšího přístupu (Suls et al., 1996). Funder a Ozer (1983), kteří ověřovali vliv situačních faktorů na lidské chování, dokonce zjistili, že vliv situace zdaleka není tak významný, jak se předpokládalo. Relativní stabilitu ve volbě zvládacích strategií napříč situacemi následně potvrdily také některé další výzkumy (např. Carver, Scheier, & Weintraub, 1989), což vedlo ke zvýšení zájmu o zkoumání souvislostí mezi osobností a copingem.

V současné době dominuje názor, že každý z diskutovaných zdrojů (situační i dispoziční) výrazně ovlivňuje volbu zvládací strategie a ve výzkumu tedy nelze opomíjet ani jeden z nich (Suls et al., 1996).

2.3 Styly a strategie zvládání

Za historicky první ucelené pojednání o tématu zvládání stresu můžeme považovat Freudovu koncepci obranných mechanismů, která byla později rozpracována a doplněna jeho dcerou Annou Freud (Dinoff & Snyder, 1999). Haan však podotýká, že coping a obranné mechanismy nejsou totéž a poukazuje především na skutečnost, že obranné mechanismy jsou obvykle realizovány na nevědomé úrovni, zatímco coping vychází z vědomých zdrojů (1977, cit. dle Dinoff & Snyder, 1999).

Lazarus a Folkman (1988) popsali dvě základní strategie zvládání – strategie zaměřené na problém, jejichž cílem je změna stresující situace a strategie zaměřené na emoce, pro něž je charakteristické směřování energie ke změně emoční odpovědi na stres.

K podobným zjištěním dospěli také Carver, Scheier a Weintraub (1989), kteří však kromě strategií zaměřených na problém a na emoce popsali také kategorii dysfunkčních způsobů zvládání, jako jsou například mentální nebo behaviorální oddálení. Celkem autoři odhalili třináct různých zvládacích strategií (např. aktivní coping, plánování, hledání emoční sociální opory, popření...), k jejichž zjišťování následně vyvinuli dotazníkovou metodu COPE.

Stone a Neale (1984) identifikovali osm samostatných copingových strategií, z nichž se mnohé překrývají se způsoby zvládání podle Carvera a kol. V tomto případě se jednalo o strategie odvracení pozornosti, redefinice situace, přímá akce, katarze, přijetí, sociální opora, relaxace a náboženství.

Na Lazaruse a Folkmana navázal také Tobin (1984) se svými spolupracovníky, kteří vytvořili tříúrovňový hierarchický model strategií zvládání. Na terciální úrovni dělí Tobin strategie zvládání na příklonové, které se vyznačují aktivním jednáním a odklonové, které zahrnují spíše pasivní, vyhýbavé postupy. Sekundární úroveň pak odpovídá Lazarusovu dělení na strategie zaměřené na problém a zaměřené na emoce. Primární úroveň Tobinova modelu obsahuje osm základních strategií zvládání stresu, konkrétně se jedná o řešení problému a kognitivní restrukturalizace (příklonové, zaměřené na problém), vyjádření emocí a vyhledávání sociální opory (příklonové, zaměřené na emoce), vyhýbání se problému a

fantazijní únik (odklonové, zaměřené na problém) a sebeobviňování a sociální izolace (odklonové, zaměřené na emoce).

James Amirkhan (1990) použil různé strategie zvládání popsané jinými autory, aby pomocí faktorové analýzy identifikoval tři základní zvládací strategie – řešení problému, vyhledávání sociální opory a vyhýbání, které se zdánlivě téměř shodují s copingem podle Lazaruse, nicméně Schwarz a Schwarzková (1995) uvádí, že například Lazarusova škála vyhledávání sociální opory více než se stejnojmennou Amirkhanovou škálou koreluje s jeho strategií řešení problému.

2.3.1 Vyhledávání sociální opory

Jednou z nejběžnějších strategií pro zvládání stresu je vyhledávání sociální opory. DeLongis a Newth (2001) dělí sociální oporu na oporu informační (například když nemocný člověk kontaktuje lékaře pro získání dalších informací o své nemoci), hmotnou oporu (truchlící vdova požádá známého o pohlídání dítěte) a oporu emoční (nedávno propuštěný člověk přijímá soucit od přítele). Pierce, Sarason a Sarason (1996) popisují přímé a nepřímé vyhledávání sociální opory. Přímé zahrnuje explicitní žádosti o pomoc a podporu, zatímco pod nepřímé vyhledávání sociální opory spadají vyjádření potřeby pomoci bez vyslovené žádosti o pomoc. Fischer (1988, cit. dle DeLongis & Newth, 2001) dále zavádí dělení na vyžádanou a nevyžádanou sociální oporu, přičemž ta nevyžádaná obvykle přichází ve stresových situacích, které jsou pro ostatní snadno rozpoznatelné a kdy je společensky žádoucí oporu poskytnout. Z jeho závěru tedy vyplývá, že je člověk nucen aktivněji vyžadovat sociální oporu v situacích, kdy jeho stres a prožívaná zátěž nejsou jasně patrné.

Podle DeLongisové a Newthové (2001) hrají při vyhledávání sociální opory roli také další faktory, které mohou tuto tendenci buď podporovat, nebo potlačovat. Vyhledávání sociální opory může být inhibováno například pocity viny za nastalou situaci, nebo obavou, že poskytnutá sociální opora situaci ještě zhorší. Významným prediktorem vyhledávání sociální opory pak je schopnost důvěřovat druhým (Grace & Schill, cit. dle Pierce et al., 1996) a důležitou roli zde hrají i sociální schopnosti jedince (Burleson et al., cit. dle Pierce et al., 1996) nebo jeho odolnost (Milgram & Palti, cit. dle Pierce et al., 1996).

2.4 Osobnost a styly zvládání

Watson, David a Suls (1999) uvádějí, že styly zvládání reflektují hlubší a zásadnější dispoziční tendence člověka. Mnozí autoři si kladli otázku, které charakteristiky osobnosti hrají roli při zvládání stresu a jak konkrétně tento proces ovlivňují. Connor-Smith a Flachsbart

(2007) zpracovali metaanalýzu výzkumných studií z let 1980-2004 na toto téma a zjistili, že vliv osobnosti na zvládání je silnější u mladých lidí a více stresovaných osob. Autoři dále uvádějí, že studie, ve kterých byl stresor určen výzkumníky, zjistily nižší vliv osobnosti na coping, než studie ve kterých si respondenti stresor volili sami.

2.4.1 Lexikální teorie osobnosti

Pro ověření vztahu mezi osobností a zvládáním je často využíván pětifaktorový model osobnosti, měřený dotazníkovou metodou NEO. Jako významný prediktor stylů zvládání se ukázal především neuroticismus, který se nejčastěji pojí s vyhýbavými a emočně zaměřenými styly (Peng, Riolli, Schaubroeck, & Spain, 2012; Roesch, Wee, & Vaughn, 2006) a s vyhledáváním sociální opory (Connor-Smith & Flachsbart, 2007; Lee-Baggley, Preece, & DeLongis, 2005). Vyhledávání sociální opory však podle mnohých autorů souvisí také s osobnostním rysem extravertze (Connor-Smith & Flachsbart, 2007; Eksi, 2010; Peng et al., 2012) a někteří odhalili také souvislosti mezi vyhledáváním sociální opory a otevřeností vůči zkušenosti (Eksi, 2004) nebo svědomitostí (Lee-Baggley et al., 2005). Často uváděným prediktorem stylů zvládání je také svědomitost, která předpokládá volbu strategií zaměřených na problém (Connor-Smith & Flachsbart, 2007; Roesch et al., 2006) a snižuje pravděpodobnost volby vyhýbavé strategie (Peng et al., 2012).

2.4.2 Attachment

Také citová vazba je vnímána jako významný prediktor strategií zvládání. Výsledky studií na toto téma (např. Hawkins, Howard, & Oyeboode, 2007; Li & Yang, 2009; Pierce et al., 1996; Schmidt, Nachtigall, Wuethrich-Martone, & Strauss, 2002) potvrzují, že osoby s jistou citovou vazbou obvykle aplikují přímé, adaptivní strategie zvládání a výrazně více vyhledávají ve stresových situacích sociální oporu. Rodriguez a Ritchie (2009) pak u osob s jistou citovou vazbou identifikovali málo úzkostné a represivní strategie. Naopak osoby s rozvinutou úzkostnou citovou vazbou ve stresových situacích obvykle reagují velmi emocionálně, méně vyhledávají sociální oporu a jsou méně flexibilní (Alexander, Feeney, Hohaus, & Noller, 2001; Hawkins et al., 2007). Vyhledávání sociální opory jako preferovaná strategie zvládání bylo zaznamenáno také u osob s převládající zapletenou citovou vazbou (Hawkins et al., 2007), které však obvykle reagují na stres úzkostněji, než lidé s jistou citovou vazbou (Rodriguez & Ritchie, 2009). S ambivalentní citovou vazbou se pak nejčastěji pojí negativně zaměřené strategie zvládání (Lussier et al., cit. dle Pierce et al., 1996) a strategie zaměřené na emoce (Mikulincer, Florian, & Weller, 1993). Ve výzkumu Mikulincera et al. (1993) respondenti s ambivalentní citovou vazbou v zátěžových situacích více než druzí

udržovali odstup a rezervovanost zatímco osoby s jistou citovou vazbou více vyhledávaly sociální oporu. Zvládací strategie zaměřené na problém se u všech typů citových vazeb vyskytovaly ve stejné míře. Grossmann a Grossmann (cit. dle Pierce et al., 1996) pak odhalili častější využívání strategií orientovaných na problém u osob s vyhýbavou citovou vazbou a potvrdili předchozí zjištění o souvislosti jisté citové vazby a vyhledávání sociální opory.

2.4.3 Osobnost a vyhledávání sociální opory

Na základě výše uvedených zjištění můžeme shrnout, že vyhledávání sociální opory je charakteristické pro osoby s vysokou mírou neuroticismu nebo extraverze. K této strategii se ve stresových situacích uchylují zejména lidé s jistou citovou vazbou a méně často se projevuje také u osob se zapletenou citovou vazbou (preoccupied).

Mnohé výzkumy také potvrzují, že sociální oporu více vyhledávají ženy než muži (DeLongis & Newth, 2001; Eksi, 2004, 2010) a tendence k vyhledávání sociální opory pravděpodobně souvisí také s kulturním prostředím, ve kterém člověk žije. Mezinárodní výzkum Wellische et al. (1999) oproti původnímu předpokladu ukázal, že osoby žijící v nezávislé, individualistické společnosti vyhledávají sociální oporu častěji než lidé z tradičně vzájemně závislých vztahově orientovaných kultur, a jeho zjištění o několik let později podpořil stejnými poznatky Taylor et al. (2004).

3 Interpersonální závislost

3.1 Vymezení pojmu

Závislost byla od počátku svého zkoumání vnímána jako projev nedospělosti, slabosti a mnozí ji asociovali také s psychopatologií (např. Siegel, 1988). V prvních letech svého zkoumání však závislost postrádala komplexní zpracování a chyběla také nějaká všeobecně uznávaná definice tohoto pojmu. Nejvýznamnější ucelené pojednání o konceptu závislosti přinesl Robert Bornstein, který sjednotil dosavadní poznatky v této oblasti a zpracoval koncepci interpersonální závislosti jako osobnostního rysu.

Bornstein (1993) definuje interpersonální závislost jako osobnostní styl charakterizovaný čtyřmi základními složkami. První složka je motivační, reprezentovaná potřebou vedení, uznání a podpory; druhá složka je kognitivní a charakterizuje ji vnímání sebe sama jako slabého a neefektivního a víra, že druzí jsou silní a mohou kontrolovat situaci lépe; třetí komponentou je složka afektivní a souvisí s úzkostí a strachem v situacích, kdy je

vyžadováno samostatné fungování jedince a poslední složku interpersonální závislosti nazývá Bornstein behaviorální, pro niž je charakteristické požadování pomoci, opory, vedení, schválení a ujištění ze strany druhých a také tendence podvolovat se druhým.

Bornstein a Languirand (2003) však nevnímají závislost jako jednoznačně špatný a nežádoucí jev a naopak tzv. zdravou závislost hodnotí jako velmi důležitou a přínosnou. Zdravá závislost je podle nich určitým mezistupněm mezi absolutní nezávislostí a přehnanou závislostí a je charakterizována schopností volně přecházet mezi intimitou a autonomií, příklonem k druhým při zachování vědomí vlastního já a dobrým pocitem (bez přítomnosti pocitu viny) při žádání o pomoc, v situacích kdy ji člověk potřebuje. Přehnaná závislost se pak od té zdravé odlišuje zejména neschopností jednat samostatně a nezávisle i v situacích, kdy je očekáváno nezávislé jednání.

Opačný extrém pak Bornstein (2003) nazývá dysfunkčním detachmentem a definuje ho jako neschopnost nebo neochotu připustit si druhé k tělu. Lidé s dysfunkčním detachmentem často vnímají druhé jako nedůvěryhodné a nezodpovědné a sami navenek působí jako silní a sebevědomí, ačkoliv uvnitř často zažívají smutek, pocity izolovanosti a opuštěnosti.

3.1.1 Příčiny vzniku interpersonální závislosti

První vlivné vysvětlení interpersonální závislosti poskytl S. Freud (cit. dle Bornstein, 2005), který na tento koncept pohlížel v mezích psychoanalytické teorie. Freud vnímal závislost jako důsledek orální fixace získané frustrací v raném dětství (v tzv. orálním stadiu) a neschopností čelit vývojovým požadavkům tohoto období. Domníval se, že závislost na druhých u dospělých osob je jakýmsi pozůstatkem z tohoto období raného dětství, kdy se o sebe člověk nemohl postarat sám a musel tak spoléhat na pomoc a vedení druhých.

Také některé další výzkumy zjistily příčiny mezi interpersonální závislosti již v raném dětství, konkrétně v souvislosti s výchovným stylem rodičů. Například Baker, Capron a Azorlosa (1996) odhalili vyšší úroveň závislosti u osob pocházejících z rodin charakteristických vysokou mírou kontroly nebo výraznými ochrannými sklony ze strany rodičů. McCranie a Bass (1984), dále zjistili, že závislé osoby byly častěji vychovávány v rodinách s dominantní matkou vyžadující konformitu a podřízení spíše, než vlastní invenci a úspěch dítěte. Tyto výsledky se pokusili ověřit také Whiffen a Sasseville (1991), ale jejich výzkum neprokázal rodičovský styl jako signifikantní prediktor interpersonální závislosti.

Dalším předpokladem pro rozvoj interpersonální závislosti je i kulturní kontext a genderová role jedince. Podle Bornsteina (2005) v rámci kulturního prostředí hraje důležitou roli především dělení na sociocentrickou společnost (více ve východních zemích jako Indie, nebo Japonsko) a individualistickou (typické spíše pro západní kultury, např. USA, Velká Británie). Johnson (2012) doplňuje, že v sociocentrických kulturách je vzájemná závislost více tolerována, a proto se zde vyskytuje ve větší míře, než v tradičně individualistických kulturách, kde je vnímána jako projev nedospělosti a nevyzrálosti. Závislost je také ve společnosti lépe přijímána u žen než u mužů a obecně je více asociována s tradiční ženskou genderovou rolí (např. Anderson, 1986; Klonsky, Jane, Turkheimer, & Oltmanns, 2002; Sanfilipo, 1994). Bornstein (2005) však podotýká, že muži a ženy pravděpodobně mají srovnatelnou potřebu závislosti na druhých, ale ženy se za svoji závislost stydí méně než muži, a proto ji více veřejně projevují. Toto tvrzení Bornstein dokládá výsledky studií testujících závislost projektivními testy, které ukázaly její nezávislost na pohlaví respondenta.

3.2 Souvislost s jinými konstrukty

Mnozí výzkumníci empiricky doložili souvislost mezi nezdravou závislostí a jinými patologickými jevy. Vaillant (1978) například ověřoval vztah mezi závislostí a fyzickými neduhy a zjistil, že závislé osoby nemocem podléhají výrazně častěji. Tento závěr později podpořili Greenberg a Dattore (1981), kteří zkoumali projevy interpersonální závislosti u onkologických pacientů. Z novějších výzkumů pak můžeme uvést zejména studie R. Bornsteina a jeho kolegů, kteří potvrdili vyšší náchylnost k nemocem u závislých osob (Bornstein, 1995) a také častější návštěvy lékaře a vyšší útraty za lékařské služby (Bornstein, Porcerelli, Huprich, & Markova, 2009). Interpersonální závislost se však často pojí také s dalšími psychopatologickými jevy. Výzkumníci u závislých osob potvrdili například vyšší sklon k depresi (Huprich, Clancy, Bornstein, & Nelson-Gray, 2004) a častější výskyt hraniční poruchy osobnosti (Bornstein, Becker-Matero, Winarick, & Reichman, 2010; Bornstein, Hilsenroth, Padawer, & Fowler, 2000).

Bornstein a Huprich (2006) pak zkoumali souvislost interpersonální závislosti a dalších psychologických konstruktů. Autoři zjistili, že se interpersonální závislost často pojí s vysokou úrovní neuroticismu a naopak nízkou extravertí, svědomitostí a otevřeností vůči zkušenosti. Dalšími souvisejícími charakteristikami jsou nízké sebevědomí, sugestibilita a snížená schopnost regulovat emoce. Horší regulaci emocí pak potvrzují také Bornstein, Geiselman, Eisenhart a Languirand (2002), kteří u závislých osob identifikovali také problémy s blízkostí a intimitou.

3.2.1 Attachment

Mezi závislostí a citovou vazbou můžeme najít mnoho přesahů, ale není možné je vnímat jako totožné konstrukty. Bornstein (2005) popisuje závislost jako jednu z důležitých komponent attachmentu, která je charakteristická například pro nejistou citovou vazbu. Ainsworthová (1972, cit. dle Bornstein, 2005) pak definuje attachment jako citovou vazbu, kterou člověk vytváří mezi sebou a jiným významným člověkem, zatímco závislost vnímá jako obecný projev, který není směřován k žádné konkrétní osobě. Podobně podle Bowlbyho (1958, cit. dle Johnson, 2012) je attachment aktivita určená k zajištění blízkosti určitého člověka a závislost je méně jednoznačné vyjádření potřeb, které není zaměřeno na konkrétní osobu. Bornstein a Languirand (2003) však podotýkají, že určitý typ citové vazby (tzv. nejistá citová vazba) vytvořený v raném dětství, může často vést ke vzniku nezdravé závislosti v dospělosti.

Interpersonální závislost a attachment jsou však poměrně úzce propojené, což dokládají závěry mnohých výzkumů na toto téma. Bartholomew a Horowitz (1991) srovnávali charakteristiky každého ze čtyř typů citových vazeb u dospělých. Podle jejich zjištění se závislé chování často vyskytuje u osob se zapletenou citovou vazbou (preoccupied), kterým právě závislost na druhých pomáhá k udržení pozitivního sebehodnocení. Souvislost závislosti a zapletené citové vazby potvrzují i Bornstein, Porcerelli, Huprich a Markova (2009), kteří tyto vztahy zkoumali na poměrně specifickém vzorku pacientů v lékařských ordinacích a S. Yamaguchi (2004), který srovnával japonské pojetí závislosti se závislostí, jak ji chápeme v našich podmínkách. Yamaguchi dále potvrdil, že u dětí se se závislostí pojí oba typy nejisté citové vazby (A a C), tak jak je popisuje M. Ainsworthová, tedy vyhýbavá citová vazba i ambivalentní citová vazba, kterou je možno vnímat jako paralelní k zapletenému typu v dospělosti. Zvýšenou závislost u dětí s nejistou citovou vazbou o několik let dříve potvrdili také Sroufe, Fox a Pancake (1983).

3.2.2 Vyhledávání sociální opory

Vyhledávání opory a blízkosti druhých je jedním z nejtypičtějších projevů interpersonální závislosti (např. Bornstein, 2009), a proto lze předpokládat, že závislé osoby budou také ve stresových situacích preferovat tuto strategii zvládání před jinými. Podle uznávaného Bornsteinova (1993) modelu interpersonální závislosti je pak vyhledávání sociální opory a pomoci jedním ze čtyř základních znaků tohoto osobnostního rysu.

Z výše uvedených zjištění pak vyplývá, že interpersonální závislost a citová vazba vykazují mnohé podobné znaky a lze tedy předpokládat, že také copingové strategie závislých osob

budou podobné jako strategie osob s odpovídající citovou vazbou. Konkrétně to znamená, že závislé osoby budou ve stresových situacích pravděpodobně jednat podobným způsobem, jako osoby se zapletenou citovou vazbou (viz Bartholomew & Horowitz, 1991; Porcerelli, Bornstein, Markova, & Huprich, 2009) nebo případně s nejistou citovou vazbou, pokud se jedná o děti (viz Sroufe et al., 1983; Yamaguchi, 2004). Podle Hawkinse (2007) osoby se zapletenou citovou vazbou ve stresových situacích inklinují k vyhledávání sociální opory, což potvrzuje předpoklad o souvislosti interpersonální závislosti a této copingové strategie, nicméně tento vztah nevychází ze zcela jednoznačných závěrů a je tedy spíše předpokladem než doloženým faktem. Tuto nejednoznačnost podporuje také zjištění, že u nejisté citové vazby se vyhledávání sociální opory vyskytuje v menší míře a převažují zde spíše jiné emočně zaměřené postupy (Alexander et al., 2001; Mikulincer et al., 1993).

Několik autorů se proto pokusilo vztah mezi interpersonální závislostí a copingem ověřit přímo. Bijttebier a Vertommen (1999) srovnávali strategie zvládání u osob trpících osobnostními poruchami a zjistili, že osoby se závislou poruchou osobnosti ve stresových situacích nejčastěji reagují vyhýbavě. Je však třeba podotknout, že tuto strategii preferovala většina osob zapojených do výzkumu, strategie řešení problému nebyla typická pro žádnou skupinu pacientů a jen velmi málo z nich řešilo stres právě vyhledáváním sociální opory. Bornstein (2005) naopak uvádí, že zdravě závislé osoby řeší stres efektivními postupy a strategiemi, mezi něž řadí také vyhledávání sociální opory. Z těchto závěrů lze usuzovat, že vyhledávání sociální opory jako preferovaná strategie zvládání je sice pro závislé osoby charakteristické, ale jen do určité míry závislosti. U patologicky závislých osob pak mohou převažovat spíše vyhýbavé strategie zvládání stresu.

4 Tendence k prožívání studu a viny

4.1 Vymezení pojmu

Stud a vina spolu s například pýchou nebo rozpaky patří do skupiny tzv. sebevztahných (self-conscious) emocí, což jsou negativní, morální emoce, vyvolané sebereflexí nebo sebehodnocením které člověk pociťuje vůči vlastní osobnosti nebo svému chování (Tangney & Tracy, 2003). Tendence k prožívání studu a tendence k prožívání viny jsou pak relativně stabilní osobnostní dispozice, které určují, jak často a jak intenzivně jedinec prožívá pocity viny a studu (Tangney, Youman, & Stuewig, 2009).

4.1.1 Rozlišení studu a viny

Tangney (2002) uvádí, že pojmy stud a vina jsou laiky i mnohými psychology často vnímány jako synonyma označující emoce, které navádějí člověka k morálnějšímu chování nebo v jiném pojetí emoce, které mohou vést k různým psychologickým problémům. Tyto emoce skutečně vykazují mnohé společné znaky, nicméně autorka upozorňuje, že pojmy stud a vina nejsou významově plně zaměnitelné. Z historického hlediska můžeme první distinkci mezi nimi zaznamenat v pracích S. Freuda (cit. dle Tangney & Dearing, 2002), který vnímal stud jako reakci na sexuálně exhibicionistické impulsy, zatímco pocity viny přičítal konfliktu se superegem. Další dělení nabídli ve 20. století antropologové, kteří se domnívali, že prožívání studu nebo viny závisí zejména na situaci, a tvrdili, že existují situace, které vyvolávají spíše vinu (spíše soukromé, morální přestupky) a situace, které vedou spíše k pocitům studu (veřejné zesměšnění, ponížení) (Benedict, 1946, cit. dle Tangney & Dearing, 2002). Pro toto tvrzení však neexistuje mnoho empirických důkazů a novější studie došly spíše k opačnému závěru, tedy že různé situace mohou vyvolávat jak stud, tak vinu ve stejné míře a obě jsou obvykle zažívány spíše v přítomnosti druhých, než o samotě (např. Tangney, Marschall, Rosenberg, Barlow & Wagner, 1994, cit. dle Tangney et al., 2009). S novými zjištěními přispěla k tomuto tématu také Helen Lewis (1971, cit. dle Tangney & Dearing, 2002), podle které je rozdíl v obou emocích v tom v jaké pozici stojí „já“ (self). Podle Lewisové je stud negativní emoce zaměřená proti sobě, zatímco při prožívání viny stojí já mimo střed zájmu a cílem negativního hodnocení je zde chování. Stud, jakožto emoce směřovaná vůči osobnosti jedince, je pak také vnímán jako více zraňující, protože ovlivňuje identitu a sebepojetí toho, kdo jej prožívá. Tvrzení Lewisové byla později mnohokrát podpořena závěry empirických studií (např. Ferguson, Stegge, & Damhuis, 1991).

Shrneme-li tedy výše uvedené skutečnosti, zjistíme, že stud a vina jsou v mnoha směrech podobné emoce (morální, zažívané v přítomnosti druhých, negativně zaměřené...), které se však liší především v cíli svého směřování (vina vůči konkrétnímu činu, stud vůči vlastní osobě), v subjektivním prožitku jedince (stud více nepříjemný a zraňující než vina) a mají také odlišné následky (vina vede obvykle ke snaze o odčinění pochybení, zatímco stud vyvolává potřebu někde se schovat, utéct nebo vzít čin zpět).

4.1.2 Stud a vina, jako dispoziční charakteristiky

Tangney, Youman a Stuewig (2009) rozlišují stud a vinu, jako emoční stavy, a stud a vinu, jako dispoziční charakteristiky. Stud a vinu ve smyslu emočních stavů vnímají jako prožitky

vázané na konkrétní situaci, které mohou vycházet ze zhodnocení již realizovaného chování (následný stud, vina), nebo z chování předpokládaného v dané situaci (očekávaný stud, vina).

Autoři však věnují více pozornosti dispozičním tendencím k prožívání studu a viny ve chvílích neúspěchu nebo provinění. Lidé, kteří disponují vysokou tendencí k prožívání studu (nebo viny) snáze podléhají jak očekávanému, tak následnému studu (nebo vině). Tangney et al. (2009) však upozorňují, že tendence k prožívání viny či studu není charakterizována permanentním pocitem studu nebo viny, ale spíše intenzivnějším prožitkem těchto emocí v relevantních situacích. V tomto je tendence k prožívání studu a viny odlišná od tzv. zvnitřněného studu, který G. Kaufman (1996) popisuje jako chronickou plachost a trvalou podřízenost, která není vázána na specifickou situaci. Zvnitřněný stud se stává dominantním způsobem chování a reagování na sebe i na druhé a projevuje se zejména nedůvěrou, smutkem a stálými nepříjemnými pocity jedince, který stud prožívá (Pattison, 2000).

Tangney et al. (2009) dále uvádějí, že tendenci k prožívání viny a tendenci k prožívání studu nelze vnímat jako opačné póly jedné škály, ale spíše jako dvě unipolární dimenze. Ačkoliv projevy studu a viny nejsou totožné, tendence k prožívání viny a studu se často vyskytují společně (korelace v testu TOSCA3 mezi těmito škálami byla 0,42). Autoři dále zmiňují, že významné jsou pouze vyšší skóre na obou škálách, nízké skóre nejsou příliš informačně přínosné a neimplikují patologický nedostatek studu a viny.

4.2 Sklon k vině a sklon ke studu v souvislosti se strategiemi zvládání

Souvislost mezi tendencí k prožívání studu a viny a strategiemi zvládání nebyla dosud příliš zkoumána, proto o tomto vztahu nelze stanovit zcela jednoznačnou hypotézu. Dostupné výzkumy však indikují, že lidé s vysokou tendencí k prožívání studu budou tíhnout spíše k vyhýbavým strategiím zvládání, zatímco ti s vyšší tendencí k prožívání studu a viny budou aplikovat více adaptivní strategie. Tento předpoklad do značné míry dokládá například výzkum Yi (2012), který zkoumal strategie zvládání ve vztahu k prohře. Yi zjistil souvislost mezi vyhýbavými strategiemi a tendencí k prožívání studu, v případě viny se však žádná souvislost s copingem neprokázala. Pozitivní korelace mezi studem a vyhýbavými strategiemi zjistili i Behrendt a Ben-Ari (2012), kteří však svůj výzkum omezili na oblast zvládání interpersonálních konfliktů. Na rozdíl od předchozí studie pak autoři prokázali také negativní vztah mezi tendencí k prožívání viny a vyhýbavými strategiemi. Také výzkum Conradta a kol. (2008) se zaměřil na poměrně specifickou oblast – autoři zkoumali strategie zvládání v souvislosti s nadváhou. Výsledky zjistily pozitivní vztah mezi tendencí prožívání viny a

strategiemi zvládání problémů s nadváhou zaměřenými na problém a negativní vztah mezi tímto typem copingu a tendencí k prožívání studu. Určitým ukazatelem vztahu mezi studem a škodlivými strategiemi zvládání může být také výzkum Treebyho a Bruna (2012), kteří zjistili, že osoby s tendencí k prožívání studu častěji konzumují alkohol, jako prostředek zvládání negativních pocitů. U osob s vysokou tendencí k prožívání viny se pak tento vztah neprokázal.

5 Vymezení výzkumného problému

Empirická část práce se bude zabývat právě ověřením vztahů mezi výše popisovanými konstrukty. Vzhledem k zjištěným skutečnostem předpokládáme vztah mezi interpersonální závislostí a vyhledáváním sociální opory jako preferovanou strategií zvládání. Konkrétně očekáváme, že osoby s vyšší úrovní interpersonální závislosti budou ve stresujících situacích více vyhledávat sociální oporu, než osoby s nízkou úrovní interpersonální závislosti. Ověření této hypotézy tedy bude výchozím stupněm pro další zkoumání.

Dále předpokládáme, že tento vztah bude ovlivňován dalšími osobnostními charakteristikami jedince, v tomto případě tedy tendencí k prožívání studu a tendencí k prožívání viny. Vzhledem k tomu, že osoby s vysokou tendencí k prožívání studu inklinují spíše k vyhýbavým strategiím než k vyhledávání sociální opory, lze předpokládat, že tendence k prožívání studu bude oslabovat výše popsany vztah mezi interpersonální závislostí a vyhledáváním sociální opory.

V případě tendence k prožívání viny je stanovení očekávaného vlivu méně jednoznačné, protože předchozí studie mnoho o vztahu mezi touto charakteristikou a strategiemi zvládání nezjistily. Nicméně vzhledem k tomu, že vyhledávání sociální opory je považováno za adaptivní a účinnou strategii zvládání stresu a osoby s tendencí k prožívání viny směřují ve stresových situacích spíše k adaptivním strategiím, můžeme stanovit hypotézu, že tendence k prožívání viny má neutrální nebo posilující vliv na vztah mezi interpersonální závislostí a tendencí k vyhledávání sociální opory.

6 Metody

6.1 Výzkumný soubor a metoda sběru dat

Výzkumný soubor i metoda sběru dat jsou totožné pro všechny uvedené studie. Výzkumný soubor je tvořen 304 respondenty ve věku 17-34 let ($M=21,95$; $Mod=21$; $SD=2,69$), přičemž jeden respondent údaj o věku neuvedl. Spodní věková hranice byla zvolena proto, že některé z metod efektivně rozlišují mezi měřenými konstrukty až u osob starších 18 let a vzorek byl situován do období mladé dospělosti kvůli možnému vývoji některých zjišťovaných charakteristik (např. copingových strategií) v průběhu života. Další omezení vzorku nebyla nutná, protože z teorie nevyplývají další potenciální intervenující proměnné (kromě kulturních rozdílů v případě závislosti a sociální opory, které však v podmínkách naší republiky neočekáváme). Výzkumu se zúčastnilo celkem 217 (71,4%) žen a 87 (28,6%) mužů.

Respondenti byli osloveni prostřednictvím sociálních sítí, e-mailu a vývěsky v IS MU, ti kteří projeví zájem, byli odkázáni na online dotazník podporovaný serverem Vyplňto.cz. Internetový dotazník obsahoval tři standardizované dotazníky určené k měření výše popsanych konstruktů (podrobněji v kapitole 6. 2.) a krátký demografický dotazník. Dotazníky byly prezentovány v pořadí – TOSCA-3, CSI, RPT, přičemž jejich pořadí bylo určeno podle délky a předpokládané obtížnosti odpovídání (nejobtížnější uprostřed, nejsnazší na závěr). Respondenti byli ujistěni o anonymitě všech uvedených informací a byla jim nabídnuta možnost zaslání výsledků výzkumu.

Sběru dat předcházela pilotní studie provedená na 10 studentech psychologie, jejímž cílem bylo především ověřit srozumitelnost našeho překladu použitých metod.

6.2 Použité metody

6.2.1 TOSCA-3 (Test of self-conscious affect - 3)

Test of self-conscious affect-3 (TOSCA-3) je třetí verze metody určené k měření osobnostních rysů tendence k prožívání viny a tendence k prožívání studu, která dále obsahuje škály k měření externalizace, odstupu a lhostejnosti (detachment/unconcern) a pýchy (dvě škály reprezentující pýchu ve smyslu domýšlivosti a autentickou pýchu). Autory metody jsou J. P. Tangney, P. E. Wagner a R. Gramzow, kteří publikovali její první verzi v r. 1989 (Tracy, Robins, & Tangney, 2007).

Metoda obsahuje 16 scénářů (5 formulovaných pozitivně a 11 negativně) popisujících hypotetické situace, které mohou navozovat pocity viny či studu. Ke každému scénáři je zároveň uvedeno několik možných reakcí a respondent je žádán o zhodnocení každé reakce podle toho, jak pravděpodobná je tato reakce v dané situaci u něj samotného. Scénáře byly zvoleny na základě psaných výpovědí několika set studentů o jejich prožívání studu viny a pýchy (Tangney & Dearing, 2002).

Další subškály použité metody zjišťují míru externalizace, tj. přisuzování viny vnějším faktorům – situaci, nebo druhým lidem, a míru odstupu a lhostejnosti, tedy nezájmu o situaci a lhostejného postoje k problému (Tangney & Dearing, 2002). V původní verzi metody byly nalezeny signifikantní korelace mezi tendencí k prožívání studu a tendencí k prožívání viny ($r=0,48$, $p<0,01$), externalizací ($r=0,41$, $p<0,01$) a detachmentem ($r=-0,14$, $p<0,05$). Tendence k prožívání viny korelovala se subškálou externalizace ($r=0,14$, $p<0,05$) a u subškály externalizace byla zjištěna signifikantní korelace se subškálou detachmentu ($r=0,29$, $p<0,01$) (Motan, 2007). Tangney a Dearing (2002) uvádějí také hodnoty vnitřní konzistence škál pro TOSCU-3 získané ze třech různých měření (stud: $\alpha=0,88$; 0,76; 0,77; vina: $\alpha=0,83$; 0,70; 0,78).

Pro potřeby tohoto výzkumu byla použita kratší verze 11 položek s vyloučením těch obsahujících pozitivní scénáře, což zároveň eliminuje škálu měřící pýchu. Škály k měření studu a viny ve zkrácené verzi podle autorů korelují s plnou verzí ($r=0,94$), což dle jejich názoru podporuje užitečnost zkrácené verze (Tangney & Dearing, 2002).

Ve výzkumu jsme pracovali s překladem metody, jehož správnost a srozumitelnost byla konzultována s vedoucím práce, studentkou českého jazyka a následně ověřena pilotní studií provedenou online s 10 studenty psychologie.

6.2.2 CSI (Coping Strategy Indicator)

Indikátor strategií zvládání (CSI) je sebehodnotící dotazníková metoda určená k zjišťování strategií zvládání zátěžových situací. Metoda pochází z roku 1990 a jejím autorem je americký psycholog James Amirkhan. Obsah metody je odvozen z mnoha různých reakcí na stresové situace, které byly pomocí faktorové analýzy sjednoceny do tří základních postupů charakteristických pro zvládání stresu (Amirkhan, 1990).

Indikátor strategií zvládání obsahuje celkem 33 položek vyjadřujících možnou reakci na problém, z nichž vždy 11 odpovídá jedné ze tří základních zvládacích strategií – vyhledávání

sociální opory, vyhýbání se problému a řešení problému. V počátku škály respondent dostane za úkol vymyslet nějaký problém, či zátěžovou situaci, se kterou se setkal v uplynulých 6 měsících a každou položku dotazníku pak zodpovídá v návaznosti na tento problém.

První škála dotazníku nazvaná řešení problému zjišťuje, do jaké míry respondent plánuje a realizuje jednotlivé kroky k vyřešení nebo zmírnění problému (např. položka: „*Zvážil jsem všechna možná řešení, před rozhodnutím, co dělat*“). Další škálou je vyhledávání sociální opory, tedy jakékoliv pokusy o kontakt s dalšími lidmi, které nemusí nutně napomáhat vyřešení problému, jako spíše poskytovat útěchu a uklidnění (např.: „*Svěřil jsem se se svými obavami příteli nebo známému*“). Třetí škála dotazníku reflektuje strategie, jejímž cílem je vyhnout se řešení problému charakterizované, jak psychickým tak fyzickým únikem (např.: „*Vyhýbal jsem se společnosti druhých*“) (Amirkhan, nedatováno).

Podle zjištění Amirkhana (1990) dosahují jednotlivé škály původní verze metody velmi vysoké reliability, což dokládají jak hodnoty Cronbachova koeficientu alfa (vyhledávání sociální opory: $\alpha=0,93$, řešení problému: $\alpha=0,89$, vyhýbání se problému: $\alpha=0,84$) tak ukazatele reliability získané metodou test-retest (vyhledávání sociální opory: $r=0,83$, řešení problému: $r=0,80$, vyhýbání se problému: $r=0,82$).

Pro potřeby tohoto výzkumu byl použit překlad metody, jehož správnost a srozumitelnost byla konzultována s vedoucím práce, studentkou českého jazyka a následně ověřena pilotní studií provedenou online s 10 studenty psychologie.

6.2.3 RPT (Relationship Profile Test)

Metoda nazvaná Relationship Profile Test je sebesposuzovací škála zjišťující závislost jedince na druhých vyvinutá Bornsteinem. Metoda je oproti jiným specifická tím, že zjišťuje jak adaptivní rysy závislosti (zdravá závislost) tak rysy maladaptivní (destruktivní závislost, dysfunkční detachment) (Bornstein, 2005).

Metoda obsahuje 30 tvrzení, které respondent hodnotí na pětibodové škále na základě toho, jak s nimi souhlasí nebo nesouhlasí. Každá položka odpovídá jedné ze tří subškál metody, přičemž ke každé subškále přísluší právě 10 položek dotazníku (Bornstein, 2005).

Jak již bylo řečeno, součástí metody je jedna škála měřící adaptivní projevy závislosti nazvaná zdravá závislost (*healthy dependency*), která je zjednodušeně definovaná jako jistota v intimitě a sebedůvěra v autonomii. Zbylé dvě škály popisují spíše maladaptivní projevy závislosti – tzv. dysfunkční závislost (*destructive overdependence*), definovanou jako

neschopnost samostatného fungování a dysfunkční detachment (*dysfunctional detachment*), který se projevuje nedůvěrou v druhé a neschopností navazovat blízké vztahy (Bornstein et al., 2003).

Bornsteina a kol. (2003) ověřovali psychometrické charakteristiky původní verze metody a korelace mezi jednotlivými subškálami. Zdravá závislost v souladu s očekáváním korelovala negativně s oběma dalšími subškálami (destruktivní závislost: $r = -0,34$, $p < 0,05$; dysfunkční detachment: $r = -0,37$, $p < 0,01$). Mezi subškálami destruktivní závislosti a dysfunkčního detachmentu nebyla zjištěna žádná signifikantní souvislost. Vnitřní reliabilita škál určená Cronbachovým koeficientem pak dosáhla hodnot $\alpha = 0,83$ pro destruktivní závislost; $\alpha = 0,68$ pro dysfunkční detachment; $\alpha = 0,75$ pro zdravou závislost.

7 Studie 1

Cílem první výzkumné studie bylo ověřit psychometrické charakteristiky českého překladu metody TOSCA-3 a její využitelnost pro další výzkum. Konkrétně se v této studii zaměřujeme na zjištění reliability jednotlivých škál, ověření vzájemných souvislostí mezi nimi a naším cílem je také srovnání skóre pro jednotlivá pohlaví. Dalším krokem pak bude ověření faktorové struktury škály, přičemž předpokládáme přítomnost čtyř faktorů odpovídajících jednotlivým subškálám metody.

7.1 Výsledky

Odpovědi na jednotlivé položky dotazníku byly hodnoceny skórem 1-5 podle udané míry pravděpodobnosti (1=zcela nepravděpodobné, 5=velmi pravděpodobné). Skóry v jednotlivých škálách pak byly vypočteny jako průměrná hodnota odpovědí v příslušných položkách, přestože v původní verzi se skóry sčítají. Tento postup výpočtu byl zvolen proto, aby výsledný skór nebyl zkreslen případnými chybějícími hodnotami v odpovědích některých respondentů.

Popisné statistiky pro jednotlivé škály překladu metody TOSCA-3, jsou uvedeny v tabulce (Tab. 1). Významné rozdíly mezi odpověďmi mužů a žen se projevily v případě subškál stud (muži: $M = 2,49$; $SD = 0,69$; ženy: $M = 3,04$; $SD = 0,57$) a vina (muži: $M = 3,76$; $SD = 0,68$; ženy: $M = 4,09$; $SD = 0,57$), kde ženy dosahovaly výrazně vyšších skóre (stud: $t(302) = 6,44$; $p < 0,001$; Vina: $t(302) = 4,28$; $p < 0,001$). V případě zbylých škál nebyly signifikantní rozdíly mezi pohlavími prokázány ($p > 0,05$).

Tab. 1: Popisné statistiky škál TOSCA-3

	stud	vina	externalizace	odstup
průměr	2,88	3,99	2,2	2,9
směrodatná odchylka	0,72	0,62	0,61	0,6
zešíkmení (z-skór)	-0,43	-13,43	5,21	1,79
zašpičatění (z-skór)	-1,68	18,14	4,43	0,71

Dále byla provedena korelační analýza jednotlivých subškál, která prokázala souvislost mezi jednotlivými součástmi metody. Podrobné výsledky korelační analýzy jednotlivých subškál jsou uvedeny v tabulce (Tab. 2).

Tab. 2: Korelace subškál - TOSCA-3

	stud	vina	externalizace	odstup
stud	1	0,23**	0,13*	-0,23**
vina	0,23**	1	-0,36**	-0,1
externalizace	0,13*	-0,36**	1	0,4**
odstup	-0,23**	-0,1	0,4**	1

**p<0,01; *p<0,05

V dalším kroku byla zjišťována reliabilita jednotlivých subškál, definovaná Cronbachovým koeficientem alfa. Analýzou reliability pro subškálu tendence k prožívání studu byla získána hodnota $\alpha=0,76$, pro subškálu tendence k prožívání viny $\alpha=0,8$, pro subškálu externalizace $\alpha=0,74$, a pro subškálu odstupu $\alpha=0,61$. Kromě subškály pro měření odstupu dosahují všechny škály optimální reliability překračující požadovanou minimální hodnotu 0,7 a získané výsledky také odpovídají předchozím analýzám reliability provedeným na původní verzi metody.

Podrobnější analýza jednotlivých položek u subškál, které budou využity ve výzkumu (stud, vina) pak ukázala, že reliabilitu škály studu snižuje zejména položka č. 8 (*Vyrazíte si se skupinou přátel a děláte si legraci z kamaráda, který tam s vámi není - Budete se stydět a budete se cítit jako zrádce.*), která také poměrně málo koreluje s celkovým skórem škály ($r=0,11$) a méně také položka č. 2 (*Rozbil/a jste něco v práci a pak jste to zatajil/a - Budete přemýšlet o odchodu ze zaměstnání.*), která koreluje se skórem škály také jen slabě ($r=0,2$). V případě subškály viny by pak ke zvýšení reliability mohlo vést vyřazení položky č. 2 (*Vyrazíte si se skupinou přátel a děláte si legraci z kamaráda, který tam s vámi není - Omluvíte se a budete hovořit o dobrých stránkách tohoto člověka.*), jejíž korelace s celkovým

výsledkem dosahuje poměrně nízké hodnoty ($r=0,19$). Vzhledem k tomu, že vnitřní konzistence škál i bez vyloučení problematických položek přesahuje hodnotu 0,7, nepovažujeme za nutné tyto položky z dalších analýz vyloučit.

Pro ověření faktorové struktury metody byla provedena faktorová analýza metodou maximální pravděpodobnosti (maximum likelihood) za použití rotace direct oblmin (tento typ rotace byl zvolen na základě dříve potvrzených souvislostí mezi subškálami metody TOSCA-3). Jednotlivé faktory byly extrahovány na základě Kaiserova kritéria, tzn., byly zahrnuty faktory dosahující vlastní hodnoty (eigenvalue) vyšší, než 1.

Vzhledem k nižší velikosti vzorku byly jednotlivé položky v rámci předpokládaných faktorů (subškál) rozděleny do balíčků. Položky jednotlivých subškál byly rozřazeny do balíčků na základě dříve zjištěných korelací s celkovým skórem škály tak, aby každou subškálu reprezentovaly tři balíčky a v každém balíčku byly minimálně dvě položky. Faktorová analýza tak byla provedena na 9 položkách (balíčcích) místo původních 33.

Tab. 3: Shrnutí výsledků faktorové analýzy pro metodu TOSCA-3

	strukturní matice			vzorová matice		
	Faktor			Faktor		
	1	2	3	1	2	3
ST_01	-0,51	0,58	0,18	-0,47	0,57	0,11
ST_02	0,3	0,67	-0,19	0,3	0,68	-0,09
ST_03	0,12	0,79	-0,09	0,14	0,79	-0,02
VI_03	0,92	0,01	-0,34	0,89	0,03	-0,16
VI_01	0,39	0,33	-0,1	0,4	0,35	-0,01
VI_02	0,77	0,17	-0,13	0,78	0,2	0,04
OD_03	-0,24	-0,17	0,7	-0,11	-0,13	0,67
OD_01	0,25	-0,36	0,38	0,32	-0,33	0,42
OD_02	0,05	-0,16	0,61	0,17	-0,12	0,63
EX_01	-0,3	0,3	0,48	-0,2	0,32	0,46
EX_02	-0,55	0,08	0,6	-0,44	0,1	0,51
EX_03	-0,24	0,17	0,65	-0,11	0,2	0,63
vlastní hodnoty	3,46	2,32	1,84			
% rozptylu	28,84	19,32	15,32			

Úvodní analýza oproti očekávání odhalila pouze tři faktory s vlastními hodnotami přesahujícími kritickou hodnotu 1, které v kombinaci vysvětlují 63,48% rozptylu. Přítomnost tří faktorů graficky potvrdil také scree plot. V tabulce (Tab. 3) jsou uvedeny tři extrahované faktory a jednotlivé položky analýzy s faktorovými náboji pro každý faktor po provedené

rotaci. Z tabulky je patrné, že první faktor reprezentuje subškálu vina a druhý faktor můžeme asociovat se subškálou stud, třetí faktor je pak sycen jak položkami náležícími subškále externalizace, tak subškále odstup. Z této skutečnosti je tedy patrné, že metoda efektivně zjišťuje stud a vinu, ale není schopna rozlišit mezi dalšími dvěma subškálami. Poněkud problematické řešení indikuje také výsledek testu dobré shody ($\chi^2(33)=112,83$; $p<0,001$), který se pohybuje na hranici přijatelnosti.

7.2 Shrnutí výsledků

Cílem studie 1 bylo ověřit reliabilitu škály a její faktorovou strukturu, abychom potvrdili její spolehlivost pro další výzkum.

Srovnání skóre pro jednotlivá pohlaví ukázalo, že ve škálách tendence k prožívání studu a tendence k prožívání viny dosahují muži a ženy rozdílných výsledků. Na základě tohoto zjištění je tedy nutné analyzovat získaná data odděleně pro jednotlivá pohlaví.

Korelační analýza jednotlivých subškál odhalila poněkud odlišné souvislosti oproti předchozím zjištěním Motan (2007). Ve většině případů byla sice prokázána souvislost mezi subškálami, ale korelace byly slabší, než ve srovnávané verzi. Zajímavé je také zjištění poměrně silného negativního vztahu mezi tendencí k prožívání viny a externalizací, které podle analýzy Motan korelovaly slabě pozitivně.

První část studie potvrdila dostatečnou reliabilitu všech subškál, vnitřní konzistence škály odstup se sice pohybovala kolem hraniční hodnoty, ale vzhledem k tomu, že tato škála není pro další výzkum klíčová, hodnotíme tento výsledek jako přijatelný. Námi zjištěné hodnoty vnitřní konzistence také ve většině případů odpovídají reliabilitě původní verze metody (Tangney & Dearing, 2002), což lze vnímat jako možný ukazatel kvality našeho překladu.

Závěrem byla provedena faktorová analýza, jejímž cílem bylo ověřit čtyř faktorovou strukturu metody, nicméně oproti původnímu očekávání byly odhaleny pouze tři faktory. První dva faktory svým obsahem pokrývají subškály tendence k prožívání viny a tendence k prožívání studu, třetí faktor pak obsahuje zbylé dvě škály odstup a externalizace mezi nimiž metoda nedovede diferencovat. Pro potřeby našeho výzkumu je zásadní, aby metoda byla schopna úspěšně rozlišit mezi studem a vinou a tuto skutečnost tedy nevnímáme jako závažnou překážku v dalším výzkumu, ale je ji třeba mít na paměti při dalším použití metody pro jiné účely.

8 Studie 2

Také cílem druhé výzkumné studie bylo ověřit psychometrické charakteristiky českého překladu metody, v tomto případě se jednalo o metodu CSI určenou k zjišťování copingových strategií. Podobně jako v předchozí studii se zaměřujeme na zjištění reliability jednotlivých subškál a budeme určovat také korelace jednotlivých subškál. Vedlejším cílem studie je pak také srovnání skóre pro jednotlivá pohlaví. Dalším krokem bude ověření faktorové struktury škály, přičemž předpokládáme přítomnost tří faktorů odpovídajících subškálám metody – tedy jednotlivým copingovým strategiím.

8.1 Výsledky

Jednotlivým odpovědím v dotazníku byly pro výpočet celkového skóru přiřazeny hodnoty 1-3 (1=velmi, 2=trochu, 3=vůbec). Skóre v jednotlivých škálách byly následně vypočteny jako průměrná hodnota odpovědí v příslušných položkách, přestože v původní verzi se skóre sčítají. Tento postup byl zvolen proto, aby výsledný skór nebyl zkreslen případnými chybějícími hodnotami v odpovědích některých respondentů. Popisné statistiky pro jednotlivé škály překladu metody CSI, jsou uvedeny v tabulce (Tab. 4). Srovnání průměrných skóre pro muže a ženy ukázalo, že ženy významně více vyhledávají sociální oporu (muži: $M=1,85$; $SD=0,53$; ženy: $M=2,18$; $SD=0,51$; $t(302)=5,07$; $p<0,001$). V případě zvládacích strategií řešení problému a vyhýbání nebyly rozdíly mezi pohlavími významné ($p>0,05$). Za další možnou intervenující proměnnou jsme považovali typ problém, podle kterého respondent zodpovídal otázky dotazníku. Rozhodli jsme se proto uvedené problémy rozčlenit do dvou kategorií, podle toho, jestli nějak souvisí s druhými lidmi a vztahy. Srovnání průměrných skóre pro osoby, které uvedly problém související s mezilidskými vztahy a které uvedly jiný problém, odhalilo rozdíl na hranici významnosti pouze u strategie řešení problému. Řešení problému mírně více využívali ti, kteří uvedli problém nesouvisející se vztahy (vztahy: $M=2,3$; $SD=0,38$; jiný problém: $M=2,43$; $SD=0,36$; $t(302)=-2,8$; $p<0,01$), aplikace dalších copingových strategií byla na typu problému nezávislá.

Tab. 4 Popisné statistiky subškál CSI

	řešení problému	vyhledávání sociální opory	vyhýbavost
průměr	2,38	2,08	1,77
směrodatná odchylka	0,37	0,53	0,4
zešikmení (z-skór)	-5,21	-1,79	2,57
zašpičatění (z-skór)	0,75	-2,93	-0,68

Jednotlivé subškály navzájem korelují jen velmi slabě a není tedy třeba mít obavy z jejich přílišného obsahového překrývání. Vzájemné korelace subškál jsou podrobněji rozepsány v tabulce (Tab. 5).

Tab. 5: Korelace subškál - CSI

	vyhýbavost	vyhledávání soc. opory	řešení problému
vyhýbavost	1	-0,04	-0,19**
vyhledávání soc. opory	-0,04	1	0,16**
řešení problému	-0,19**	0,16**	1

** $p < 0,01$

Dále byla provedena analýza reliability jednotlivých subškál dotazníku zjištěním jejich vnitřní konzistence. Všechny hodnoty Cronbachova koeficientu alfa překročily požadovanou hodnotu 0,7 a proto lze všechny subškály považovat za reliabilní (řešení problému: $\alpha = 0,81$, vyhledávání sociální opory: $\alpha = 0,91$, vyhýbavost: $\alpha = 0,72$).

Analýza jednotlivých položek ve většině případů prokázala přínos reliability škály, slaběji korelovala se skórem škály pouze položka č. 22 (*Vyzkoušel/a jsem několik řešení problému, než jsem našel/a to správné.*), náležící škále řešení problému ($r = 0,23$). V tomto případě však vnitřní konzistence škály zůstává dostatečně vysoká a proto není nutné uvažovat o vyloučení problematické položky.

Faktorová struktura metody byla ověřována pomocí faktorové analýzy za použití metody maximální pravděpodobnosti (maximum likelihood). Pro dosažení nejvyšších možných faktorových nábojů byla aplikována rotace direct oblmin, zvolená na základě dříve potvrzených souvislostí mezi subškálami metody. Jednotlivé faktory byly extrahovány podle Kaiserova kritéria, tzn. ty, které překročily vlastní hodnotu 1.

Vzhledem k možným problémům, které by v analýze mohla způsobit nižší velikost vzorku, jsme se rozhodli využít metodu parcelingu a jednotlivé položky sloučit do balíčků. Položky jednotlivých subškál tak byly na základě korelací se skórem subškály rozděleny do celkem 9 balíčků (3 pro každou subškálu), tak aby vždy v jednom balíčku byly minimálně dvě položky.

Minimální vlastní hodnotu přesáhly tři faktory, které dohromady vysvětlují 70,83% rozptylu. Náš původní předpoklad o přítomnosti tří faktorů potvrzuje také poměrně jednoznačný scree

plot. Z tabulky (Tab. 6) zobrazující jednotlivé faktorové náboje po rotaci je patrné, že každý balíček položek sytí právě jeden z faktorů a každý faktor tedy odpovídá jedné z copingových strategií, které metoda CSI zjišťuje. Faktor 1 tedy můžeme označit jako vyhledávání sociální opory, faktor 2 jako řešení problému a faktor 3 odpovídá copingové strategii vyhýbání. Smysluplnost navrženého řešení potvrzuje také výsledek testu dobré shody: $\chi^2(12)=16$; $p=0,191$.

Tab. 6: Shrnutí výsledků faktorové analýzy pro metodu CSI

	strukturní matice			vzorová matice		
	Faktor			Faktor		
	1	2	3	1	2	3
OP_01	0,73	0,2	-0,06	0,72	0,06	0
OP_02	0,91	0,19	-0,07	0,91	0,01	-0,01
OP_03	0,95	0,13	-0,06	0,96	-0,07	-0,01
RE_01	0,18	0,63	-0,13	0,05	0,62	0,03
RE_02	0,13	0,75	-0,21	-0,03	0,75	-0,03
RE_03	0,14	0,9	-0,24	-0,04	0,91	-0,01
VY_01	-0,13	-0,21	0,49	-0,08	-0,08	0,47
VY_02	0,11	-0,16	0,73	0,16	-0,01	0,74
VY_03	-0,08	-0,09	0,56	-0,05	0,06	0,57
vlastní hodnoty	2,82	2,07	1,49			
% rozptylu	31,29	22,98	16,57			

8.2 Shrnutí výsledků

Srovnání skóre v jednotlivých škálách na základě pohlaví ukázalo významné rozdíly mezi vyhledáváním sociální opory u mužů a žen. Toto zjištění je v souladu s předchozími výzkumy (DeLongis & Newth, 2001; Eksi, 2004, 2010) a pro naše účely to znamená, že bude vhodné analyzovat data s ohledem na pohlaví respondentů.

Korelační analýza jednotlivých subškál metody potvrdila souvislosti mezi jednotlivými copingovými strategiemi, nicméně zjištěné korelace byly spíše slabé. Analýza odhalila slabou pozitivní souvislost mezi vyhledáváním sociální opory a řešením problému a slabou negativní souvislost mezi řešením problému a vyhýbáním. Souvislost mezi vyhýbáním a vyhledáváním sociální opory nebyla prokázána. Naše zjištění do značné míry odpovídají charakteristikám původní verze metody, kde byla zjištěna slabá korelace pouze mezi vyhledáváním sociální opory a řešením problému (Amirkhan, 1990).

Zjištěná reliabilita jednotlivých subškál byla sice mírně nižší, než u původní verze metody, ale vzhledem k tomu, že hodnoty vnitřní konzistence stále překračují hranici optima, nepředpokládáme žádné negativní důsledky pro další výzkum.

Závěrečná faktorová analýza metody odhalila přítomnost tří faktorů, které plně odpovídají jednotlivým subškálám metody CSI, což potvrzuje použitelnost metody pro naše účely.

9 Studie 3

Ve třetí studii jsme se zabývali ověřováním psychometrických charakteristik metody RPT, která, ačkoliv byla k dispozici v českém překladu, není dosud v našich podmínkách příliš zavedená a používaná. V úvodu studie byly ověřeny korelace mezi jednotlivými škálami a jejich vnitřní konzistence a dalším úkolem pak bylo potvrdit předpokládanou troj faktorovou strukturu metody.

9.1 Výsledky

Odpovědi na jednotlivé položky dotazníku byly hodnoceny skórem 1-5 podle míry souhlasu s daným sdělením (1=úplný souhlas, 5=úplný nesouhlas). Skóry v jednotlivých škálách byly následně vypočteny jako průměrná hodnota odpovědí v příslušných položkách, přestože v původní verzi se skóry sčítají. Tento postup byl zvolen proto, aby výsledný skór nebyl zkreslen případnými chybějícími hodnotami v odpovědích některých respondentů. Popisné statistiky pro jednotlivé škály překladu metody RPT, jsou uvedeny v tabulce (Tab. 7). Srovnání průměrů subškál pro jednotlivá pohlaví ukázalo signifikantní rozdíly mezi destruktivní závislostí mužů a žen (muž: $M=2,83$; $SD=0,65$; ženy: $M=3,14$; $SD=0,7$; $t(302)=3,61$; $p<0,001$), v případě zbylých subškál závislosti nebyly rozdíly mezi průměry pro jednotlivá pohlaví významné ($p>0,5$).

Tab. 7: Popisné statistiky subškál - RPT

	destruktivní závislost	dysfunkční detachment	zdravá závislost
průměr	3,05	3,22	3,37
směrodatná odchylka	0,7	0,55	0,55
zešíkmení (z-skór)	-0,06	-0,54	-1,44
zašpicatění (z-skór)	-0,47	-1,26	-0,39

Pro ověření vztahů mezi jednotlivými subškálami byla provedena korelační analýza, která prokázala signifikantní korelace mezi všemi třemi subškálami. V případě souvislosti zdravé závislosti a zbylých subškál se vždy jednalo o mírně negativní vztah (destruktivní závislost:

$r = -0,26$; $p < 0,001$; dysfunkční detachment: $r = -0,16$; $p < 0,001$), zatímco destruktivní závislost a dysfunkční detachment navzájem korelovaly mírně pozitivně ($r = 0,2$; $p < 0,001$).

Dále byla ověřována vnitřní konzistence škál pomocí Cronbachova koeficientu alfa. Optimální hodnotu vnitřní konzistence $\alpha = 0,7$ v tomto případě překročila pouze škála destruktivní závislosti ($\alpha = 0,78$), v případě ostatních dvou škál zůstala Cronbachova alfa těsně pod hraniční hodnotou (zdravá závislost: $\alpha = 0,62$; dysfunkční detachment: $\alpha = 0,62$).

Podrobnější analýza ukázala, že vyloučení některých položek by mohlo přispět k mírnému zvýšení reliability pouze v případě zdravé závislosti (položka č. 24: *Nedělám si starosti z toho, co si o mně myslí druzí lidé*; položka č. 25: *Ve většině mých vztahů to je něco za něco; každý musí přispívat svým dílem*.). Vzhledem k tomu, že vyloučení položek by vnitřní konzistenci zvýšilo jen mírně, jsme se raději rozhodli strukturu škály nenarušovat a položky ponechat v původní podobě.

Pro ověření předpokládané faktorové struktury metody byla použita faktorová analýza realizovaná metodou maximální pravděpodobnosti (maximum likelihood) za použití rotace direct oblmin (vzhledem k dříve zjištěným souvislostem mezi předpokládanými faktory). Jednotlivé faktory byly extrahovány na základě Kaiserova kritéria ukládajícího zahrnout všechny faktory s vlastní hodnotou přesahující 1.

Vzhledem k nižšímu počtu respondentů jsme se rozhodli sloučit jednotlivé položky do balíčků a snížit tak počet položek vstupujících do analýzy. Sloučením vzniklo celkem 9 balíčků, přičemž každé škále odpovídaly vždy tři z nich. Položky byly do balíčků zařazeny podle dříve zjištěných korelací se skórem škály tak, aby v žádném balíčku nebylo méně než 2 položky.

Samotná analýza odhalila přítomnost tří faktorů, které dohromady vysvětlují 60,19% rozptylu. Předpokládanou troj faktorovou strukturu metody pak potvrdil také scree plot. Z tabulky (Tab. 8), která zobrazuje hodnoty jednotlivých faktorových nábojů po provedení rotace je však patrné, že faktorová struktura metody neodpovídá předpokladům dokonale. Na základě faktorových nábojů můžeme bez problémů identifikovat faktor odpovídající destruktivní závislosti (faktor č. 1), který není výrazněji sycen jinými položkami, ale zbylé faktory jsou méně jednoznačné. Faktor dva je sycen dvěma balíčky patřícími subškále zdravé závislosti, ale třetí balíček této subškály náleží spíše třetímu faktoru. Třetí faktor pak tedy sytí všechny položky subškály dysfunkční detachment a některé položky zdravé závislosti,

nicméně faktorové náboje jsou v případě dvou balíčků poměrně slabé (méně než 0,4). Výsledek testu dobré shody indikuje vhodnost zvoleného řešení: $\chi^2(12)=21,08$; $p=0,049$.

Tab. 8: Shrnutí výsledků faktorové analýzy pro metodu RPT

	strukturní matice			vzorová matice		
	Faktor			Faktor		
	1	2	3	1	2	3
DO_01	0,50	-0,14	0,09	0,52	0,04	0,09
DO_02	1	-0,30	-0,03	1,02	0,06	-0,04
DO_03	0,59	-0,26	-0,02	0,57	-0,06	-0,03
HD_01	-0,23	0,13	0,34	-0,22	0,07	0,35
HD_02	-0,25	0,99	-0,12	0,12	1,03	-0,09
HD_03	-0,2	0,49	0,03	-0,03	0,48	0,04
DD_01	-0,04	0,08	0,33	-0,01	0,09	0,33
DD_02	0,22	-0,24	0,84	0,15	-0,16	0,83
DD_03	0,27	-0,3	0,54	0,18	-0,21	0,53
vlastní hodnoty	2,48	1,66	1,28			
% rozptylu	27,52	18,46	14,21			

9.2 Shrnutí výsledků

V první části studie byly srovnávány skóry závislosti pro jednotlivá pohlaví. Výsledky ukázaly, že pro ženy je charakteristická vyšší úroveň destruktivní závislosti, v případě subškál zdravá závislost a dysfunkční detachment, nebyly rozdíly signifikantní. Zjištěné rozdíly mezi pohlavími Bornstein (2005) zdůvodňuje především vyšší tolerancí k závislosti u žen, které se ji z toho důvodu nebojí přiznat. Podle Bornsteina tedy mezi závislostí mezi pohlavími skutečné rozdíly nejsou a v případě že bychom pracovali s metodou měřící závislost implicitně, bychom tedy možná žádné rozdíly neodhalili. Nicméně toto zjištění indikuje nutnost analyzovat data odděleně pro jednotlivá pohlaví tak, abychom zabránili případnému zkreslení touto intervenující proměnnou.

V dalším kroku byly ověřovány souvislosti mezi jednotlivými subškálami metody RPT. Korelační analýza potvrdila negativní souvislost mezi zdravou závislostí a zbylými dvěma konstrukty, tak jak ji v původní verzi metody popisuje i Bornstein (2003), nicméně v našem případě byla tato souvislost mírně slabší. Kromě toho jsme zjistili také slabou negativní souvislost mezi dysfunkčním detachmentem a destruktivní závislostí, což jsou konstrukty mezi kterými Bornstein žádný vztah nepotvrdil.

Analýza reliability zjišťovaná metodou vnitřní konzistence doložila optimální vnitřní konzistenci subškál destruktivní závislost a zdravá závislost. V případě dysfunkčního detachmentu úroveň reliability těsně nepřekročila požadovanou hodnotu, nicméně vzhledem ke skutečnosti, že tato škála není pro další analýzy klíčová, vnímáme riziko použití méně reliabilní škály jako přijatelné.

Závěrem studie jsme se pokusili ověřit troj faktorovou strukturu metody, tak jak byla očekávána na základě Bornsteinových (2003) poznatků. Provedená faktorová analýza sice poměrně jednoznačně potvrdila přítomnost tří faktorů, nicméně tyto faktory plně neodpovídají škálám metody RPT. Jeden z extrahovaných faktorů můžeme bez problémů asociovat se škálou destruktivní závislosti, která je v dalším výzkumu zásadní, zbylé dva faktory už však obsahově nejsou tak jednoznačné. Analýza odhalila jeden faktor, který je sycen částí položek spadajících do škály zdravá závislost a druhý faktor, který je sycen zbylými položkami této subškály a všemi položkami dysfunkčního detachmentu. Tento výsledek tedy znamená, že rozlišení mezi dysfunkčním detachmentem a zdravou závislostí pomocí metody RPT může být poměrně problematické, nicméně pro naše účely toto rozlišení není nezbytné a nemusíme se tedy tímto problémem dále zabývat.

10 Studie 4

Ve čtvrté studii jsme se zabývali ústředním tématem této práce, tedy ověřováním vztahů mezi proměnnými popsány v předchozích studiích. Cílem výzkumné studie bylo především otestovat hypotézy navržené v kapitole 5 a prozkoumat případné další souvislosti mezi proměnnými.

10.1 Výsledky

V prvním kroku byla provedena předběžná korelační analýza, abychom získali přehled o souvislostech mezi zkoumanými proměnnými. Předběžná analýza provedená pro všechny respondenty dohromady odhalila slabé až střední korelace mezi jednotlivými proměnnými. Podrobné výsledky korelační analýzy pro jednotlivé proměnné jsou uvedeny v tabulce (Tab. 9). Zvýrazněny jsou korelace přesahující v absolutní hodnotě 0,3.

Poměrně nízké korelace byly zaznamenány u proměnné vyhledávání sociální opory, která hraje v našem výzkumu hlavní roli. Očekávaná souvislost mezi vyhledáním sociální opory a destruktivní závislostí nebyla statisticky významná ($r=0,08$, $p=0,18$) a vyhledávání sociální opory naopak mírně pozitivně korelovalo s tendencí k prožívání studu ($r=0,16$, $p<0,05$) kde

jsme předpokládali spíše negativní vztah. Dále bylo zjištěno, že vyhledávání sociální opory souvisí se zdravou závislostí, ačkoliv jen velmi slabě ($r=0,13$, $p<0,05$) a negativně koreluje také s detachmentem ($r=-0,23$, $p<0,01$).

Tab. 9: Korelace jednotlivých proměnných

	vina	stud	externalizace	odstup	řešení problému	vyhledávání sociální opory	vyhýbání	destruktivní závislost	dysfunkční detachment	zdravá závislost
vina	1	0,23**	-0,36**	-0,1	0,04	0,08	0,04	0,16**	0,05	0,14*
stud	0,23**	1	0,13*	-0,23**	-0,14*	0,16**	0,3**	0,43**	0,13*	-0,13*
externalizace	-0,36**	0,13*	1	0,39**	0,01	0,01	0,13*	0,06	0,19**	-0,09
odstup	-0,1	-0,23**	0,39**	1	0,06	0,02	-0,06	-0,1	0,03	0,16**
řešení problému	0,04	-0,14*	0,01	0,06	1	0,16**	-0,19**	-0,23**	0,09	0,27**
vyhledávání sociální opory	0,08	0,16**	0,01	0,02	0,16**	1	-0,04	0,08	-0,23**	0,13*
vyhýbání	0,04	0,3**	0,13*	-0,06	-0,19**	-0,04	1	0,28**	0,33**	-0,27**
destruktivní závislost	0,16**	0,43**	0,06	-0,10	-0,23**	0,08	0,28**	1	0,19**	-0,26**
dysfunkční detachment	0,05	0,13*	0,19**	0,03	0,09	-0,23**	0,33**	0,19**	1,00	-0,16**
zdravá závislost	0,14*	-0,13*	-0,09	0,16**	0,27**	0,13*	-0,27**	-0,26**	-0,16**	1

* $p<0,05$; ** $p<0,01$

Jedna z nejsilnějších korelací se projevila mezi tendencí k prožívání studu a destruktivní závislostí ($r=0,43$, $p<0,01$), což je souvislost, která dosud nebyla empiricky ověřována, nicméně odpovídá našemu očekávání. Naše předpoklady potvrdila také souvislost mezi

tendenci k prožívání studu a vyhýbavou strategií zvládání ($r=0,3$, $p<0,01$). V případě tendence k prožívání viny pak žádná souvislost s copingem nebyla zjištěna ($p>0,05$).

Další z důležitých proměnných, destruktivní závislost, u níž byla očekávána souvislost s vyhledáváním sociální opory, korelovala slabě pozitivně s jinou copingovou strategií – vyhýbáním ($r=0,28$; $p<0,01$) a naopak slabě negativně s řešením problému ($r=-0,23$, $p<0,01$). Další škála závislosti – zdravá závislost – pak naopak korelovala pozitivně s řešením problému ($r=0,27$, $p<0,01$) a negativně s vyhýbáním ($r=-0,27$, $p<0,01$).

V dalším kroku jsme se zaměřili na to, zda jsou korelace mezi proměnnými rozdílné pro muže a ženy, poněvadž v předchozích studiích bylo zjištěno, že u některých proměnných pohlaví významně ovlivňuje výsledné skóry. Korelační analýza pro jednotlivá pohlaví však žádné výrazné změny korelací neodhalila.

Vzhledem k charakteru navržených hypotéz byla pro analýzu dat zvolena moderační analýza, která umožňuje testovat vliv třetí proměnné na vztah mezi prediktorem a závislou proměnnou. V našem případě byla jako závislá proměnná do modelu zařazena proměnná vyhledávání sociální opory a jako prediktor jsme zvolili interpersonální závislost reprezentovanou subškálou metody RPT destruktivní závislost. Jako možné moderátory předpokládaného vztahu mezi těmito proměnnými pak byly testovány proměnné tendence k prožívání viny a tendence k prožívání studu.

Analýza byla provedena pomocí doplňku SPSS PROCESS určeného k provádění moderačních a mediačních analýz. V rámci analýzy byly centralizací standardizovány všechny zapojené proměnné, abychom usnadnili následnou interpretaci výsledků.

Tab. 10: Moderační analýza pro moderátor tendence k prožívání studu

	β	SE	p
konstanta	2,1	0,03	0
stud	0,12	0,05	0,01
destruktivní závislost	0	0,05	0,96
interakce stud, destruktivní závislost	-0,08	0,06	0,15

interakce: $\Delta R^2=0,01$; $F(1,300)=2,08$; $p=0,15$

V prvním kroku byla provedena analýza se zapojením mediátoru tendence k prožívání studu, jejíž výsledky jsou uvedeny v tabulce (Tab. 10). Analýza odhalila, že jediným signifikantním prediktorem vyhledávání sociální opory je tendence k prožívání studu. Destruktivní závislost

ani interakce moderátoru s nezávislou proměnnou nemají na vyhledávání sociální opory vliv, což nás vede k závěru, že tendence k prožívání studu není moderátorem vztahu mezi destruktivní závislostí a vyhledáváním sociální opory.

Dále jsme ověřovali moderační vliv proměnné tendence k prožívání viny. Podrobné výsledky uvádí tabulka (Tab. 11). Tendence k prožívání viny ani destruktivní závislost se v analýze neprojeví, jako signifikantní prediktory, nicméně interakce obou proměnných predikuje vyhledávání sociální opory těsně nad hranicí statistické významnosti. Tento výsledek tedy potvrzuje naši hypotézu, že tendence k prožívání viny moderuje vztah mezi destruktivní závislostí a vyhledáváním sociální opory. Podrobnější analýza vlivu moderátorové proměnné pomocí Johnson-Neymanovy techniky ukázala, že moderace vztahu mezi závislou a nezávislou proměnnou závisí na úrovni tendence k prožívání viny. Signifikantní pozitivní efekt se projevuje v případě, že je tendence k prožívání viny vyšší, než 4,27 (0,28 po centralizaci skóre), v případě nižší úrovně tendence k prožívání viny není tento efekt významný.

Tab. 11: Moderační analýza pro moderátor tendence k prožívání viny

	β	SE	p
konstanta	2,07	0,03	0
vina	0,09	0,05	0,09
destruktivní závislost	0,05	0,04	0,22
interakce: vina, destruktivní závislost	0,16	0,08	0,04

interakce: $\Delta R^2=0,01$; $F(1,300)=4,42$; $p<0,05$

Vzhledem k dříve zjištěné souvislosti pohlaví a některých proměnných zapojených do analýzy jsme se rozhodli v dalším kroku provést moderační analýzu odděleně pro muže a ženy. Kromě tohoto rozdělení byly všechny další kroky analýzy totožné, jako v případě analýzy provedené na celém vzorku respondentů.

Moderační model pro skupinu žen, v němž byla jako moderátor použita tendence k prožívání studu, nepotvrdil ani jeden ze zapojených prediktorů jako statisticky významný ($\Delta R^2=0,00$; $F(1,213)=0,42$; $p=0,52$). V dalším kroku byla provedena analýza pro moderátor tendence k prožívání viny, nicméně ani v tomto případě nebyl navržený model vhodný a tendence k prožívání viny, destruktivní závislost i jejich interakce byly zavrženy jako nevýznamné prediktory vyhledávání sociální opory ($\Delta R^2=0,01$; $F(1,213)=1,82$; $p=0,18$).

Dále byla analyzována data pro skupinu mužů. V prvním kroku jsme do moderační analýzy opět vložili tendenci k prožívání studu jako předpokládaný moderátor vztahu mezi destruktivní závislostí a vyhledáváním sociální opory. Analýza potvrdila slabý negativní vztah mezi destruktivní závislostí a vyhledáváním sociální opory a prokázala i moderační efekt tendence k prožívání viny. Podrobné výsledky uvádí tabulka (Tab. 12). Pomocí Johnson-Neymanovy techniky bylo dále zjištěno, že tendence k prožívání studu je významným moderátorem v případě, že dosahuje nízkých, nebo vysokých hodnot. Střední hodnoty této proměnné nemají na vztah mezi destruktivní závislostí a vyhledáváním sociální opory významný vliv. Konkrétně bylo zjištěno, že tendence k prožívání studu nižší než 1,54 má na vztah mezi nezávislou a závislou proměnnou mírně pozitivní vztah, zatímco hodnoty moderátoru přesahující 2,46 na něj působí negativně.

Tab. 12: Moderační analýza pro moderátor tendence k prožívání studu - muži

	β	se	p
konstanta	1,91	0,06	0
stud	0,09	0,08	0,3
destruktivní závislost	-0,19	0,09	0,04
interakce stud, destruktivní závislost	-0,45	0,13	0

interakce: $\Delta R^2=0,12$; $F(1,83)=11,99$; $p<0,001$

Model moderační analýzy pro moderátor tendence k prožívání viny neprokázal u skupiny mužů žádný ze zapojených prediktorů jako významný ($\Delta R^2=0,01$; $F(1,83)=0,91$; $p=0,34$).

11 Diskuse

V rámci prvních tří studií byla zjišťována reliabilita a faktorová struktura metod k měření interpersonální závislosti, strategií zvládání a sebevztahných emocí. Tyto studie slouží pouze jako podklad pro realizaci hlavního výzkumného záměru a jejich závěry byly již krátce shrnuty, proto nepovažujeme jejich podrobný rozbor zde za nezbytný. Všechny metody byly zhodnoceny jako dostatečně reliabilní, nicméně zjištěná faktorová struktura v některých případech plně neodpovídala předpokladům. Jedná se zejména o metodu TOSCA-3, která dle našich zjištění nedovede uspokojivě oddělit konstrukty externalizace a odstup a tedy ji nemůžeme do budoucna doporučit k jejich měření. Jako mírně problematická byla odhalena také metoda RPT, která poněkud hůře rozlišuje mezi dysfunkčním detachmentem a zdravou závislostí a tedy může způsobovat zkreslení v případném výzkumu pracujícím s těmito konstrukty. Pro účely našeho výzkumu jsou metody vnímány jako dostačující, poněvadž nás

výzkumný záměr nevyžaduje přesné měření uvedených problematických konstruktů. Výsledky analýz však varují před případným dalším použitím metod v jiných výzkumech a do budoucna indikují nutnost určitých korekcí v jejich obsahu.

Vztah mezi destruktivní závislostí a vyhledáváním sociální opory, který byl výchozím předpokladem pro další analýzy, nebyl na základě našich dat potvrzen. Toto zjištění je vzhledem k teoretickým východiskům práce poměrně překvapivé, určité vysvětlení však můžeme hledat v povaze osobnostní charakteristiky destruktivní závislosti, která je definovaná mimo jiné jako neschopnost samostatně fungovat i v běžných situacích (Bornstein, 1993). Lidé s vysokou úrovní této charakteristiky tedy v situacích stresu mohou prožívat určité ochromení a neschopnost jakékoliv efektivní reakce. Vzhledem k tomu, že vyhledání sociální opory vyžaduje určitou aktivitu, je poměrně pravděpodobné, že závislí lidé v takové chvíli na vyhledávání sociální opory rezignují a budou reagovat spíše vyhýbavě, popřením situace a potlačením problému. Toto vysvětlení je podpořeno také námi zjištěným vztahem mezi destruktivní závislostí a vyhýbavou strategií zvládání a je také v souladu se závěry některých předchozích výzkumů (např. Bijttebier & Vertommen, 1999), které doložily sklon k vyhýbání u extrémních případů závislosti, zatímco vyhledávání sociální opory bylo charakteristické pro osoby s optimální úrovní závislosti.

Druhá hypotéza se ukázala jako platná jen pro skupinu mužů. V případě, že byl analyzován celý vzorek dohromady, nebo byla data analyzována zvlášť pro skupinu žen, nebyl vztah mezi destruktivní závislostí a vyhledáváním sociální opory potvrzen a ani moderační efekt tendence k prožívání studu nebyl významný. V případě mužů však byl potvrzen určitý moderační vliv této proměnné. Konkrétně jsme zjistili vztah mezi destruktivní závislostí a vyhledáváním sociální opory, který však byl oproti očekávání negativní a odhalili jsme také, že vyšší úroveň prožívání studu má tendenci tento negativní vztah ještě více prohlubovat, zatímco nízká úroveň vztah zeslabuje. Tato zjištění tedy naznačují, že muži s vysokou úrovní závislosti, kteří zároveň dosahují vysokých hodnot tendence k prožívání studu, budou vyhledávat sociální oporu méně, než muži s nízkou úrovní této tendence. Vysvětlením rozdílných výsledků mužů a žen může být odlišný přístup jednotlivých pohlaví k závislosti. Jak uvádí Bornstein (2005) muži se za svoji závislost obecně stydí více než ženy a závislí muži, kteří jsou zároveň predisponováni k zažívání pocitů studu, tedy pravděpodobně prožívají silnější negativní emoce vůči své osobě, než ženy se stejnou úrovní obou konstruktů. Tyto intenzivní pocity studu pak mohou u mužů inhibovat vyhledávání sociální opory více, než je tomu u žen. Vzhledem k tomu, že jak tendence k prožívání studu, tak destruktivní

závislost predikují vyhledávání sociální opory i v případě, že stojí v analýze samostatně, jsme však nuceni vzít v potaz také skutečnost, že kromě modelu stanoveného naší hypotézou existuje také opačný výklad, tzn. destruktivní závislost, může být moderátorem vztahu mezi tendencí k prožívání studu a vyhledáváním sociální opory. Jako určité omezení při interpretaci výsledků vnímáme také nižší velikost vzorku mužů způsobenou dělením skupin, která může validitu získaných dat negativně ovlivnit. Domníváme se tedy, že výsledky lze vnímat jako určitý ukazatel souvislostí v oblasti závislosti, studu, viny a strategií zvládání, ale není možné na jejich základě činit jednoznačné závěry o rozdílech mezi muži a ženami.

Při ověřování třetí hypotézy byl zjištěn moderační efekt tendence k prožívání viny na vztah mezi destruktivní závislostí a vyhledáváním sociální opory, který působí zejména při vyšších hodnotách této tendence. Bez vlivu moderační proměnné však nebyl potvrzen žádný vztah mezi destruktivní závislostí a vyhledáváním sociální opory. Na základě výsledků tedy můžeme říci, že u osob, které projevují silnou tendenci k prožívání viny, existuje pozitivní vztah mezi destruktivní závislostí a vyhledáváním sociální opory, zatímco u osob s nízkou úrovní tendence k prožívání viny tento vztah nelze zaznamenat. Toto zjištění tedy potvrzuje dříve stanovenou hypotézu, že tendence k prožívání viny má posilující vliv na vztah mezi interpersonální závislostí a tendencí k vyhledáváním sociální opory.

Výsledky výzkumu lze vnímat jako potvrzení některých ze stanovených hypotéz, nicméně při interpretaci výsledků je třeba mít na paměti určitá omezení a rezervy výzkumu. Jak již bylo zmíněno, k určitému zkreslení způsobenému velikostí vzorku mohlo dojít především při analýze dat pro skupinu mužů, která nebyla příliš početná. Jako další rezervu související s výzkumným souborem vnímáme způsob výběru respondentů, který nebyl realizován náhodně, a ve vzorku se tedy mohla objevit poměrně specifická skupina osob. Předpokládáme, že se jednalo převážně o studenty vysokých škol, což je charakteristika, jejíž vliv na měřené konstrukty nám není znám a jsme proto nuceni předpokládat, že se může jednat o intervenující proměnnou a brát ji v potaz při zobecňování výsledků. Víme také, že se jedná o osoby, které samy projevily ochotu zapojit se do výzkumu, a lze tedy předpokládat, že se buď chtějí o sobě něco dozvědět (a jedná se tedy pravděpodobně o motivované osoby s nadprůměrným zájmem o vlastní rozvoj) nebo chtějí pomoci při výzkumu (což naznačuje určité altruistické zaměření, které také není úplně běžné). V případě že se probandi do výzkumu zapojili, aby pomohli s výzkumem, pak jsou na místě také obavy z případného zkreslení výsledků snahou odpovídat v souladu s naším výzkumným záměrem. Důležitým faktorem je také to, že účast respondentů byla zcela anonymní, což mohlo ovlivnit kvalitu

jejich odpovědí směrem dolů a podobný efekt mohla mít také délka dotazníku, nicméně předpokládáme, že takovýchto odpovědí nebylo mnoho a s oběma problémy se vyrovnáváme zejména dostatečným množstvím respondentů.

Přínos našeho výzkumu spatřujeme především v odhalení souvislostí mezi jednotlivými charakteristikami osobnosti a zvládáním stresu, které doposud nebyly podrobně prozkoumány a které, ač v některých případech nepotvrdily původní předpoklady, přinášejí užitečné informace o fungování závislých osob ve stresových situacích. Za významné zjištění považujeme mimo jiné nepřítomnost očekávaného vztahu mezi destruktivní závislostí a vyhledáním sociální opory (a v případě skupiny mužů dokonce negativní vztah mezi těmito konstrukty), která dle našeho názoru přináší nové poznatky do oblasti zkoumání interpersonální závislosti. Tento závěr naznačuje, že definice interpersonální závislosti jako charakteristiky vedoucí k vyhledávání opory a přítomnosti druhých za všech okolností není zcela vyčerpávající, protože v zátěžových situacích reagují závislí lidé spíše vyhýbavě a společnost druhých nevyhledávají. Nové informace pak přináší také role tendence k prožívání studu a tendence k prožívání viny v tomto modelu, což jsou konstrukty, které v souvislosti s interpersonální závislostí dosud nebyly zkoumány.

Dalším přínosem výzkumu je bezesporu převedení několika zahraničních metod do českého jazyka a ověření psychometrických charakteristik, které umožní jejich další použití v českém výzkumu. Zejména metodu CSI vnímáme jako účinný nástroj k zjišťování strategií zvládání a domníváme se, že může být přínosem pro další výzkum v poslední dobou hojně akcentované oblasti zvládání stresu. Použití druhé metody, která byla přeložena pro potřeby našeho výzkumu, nicméně vnímáme jako mírně problematické, a to zejména kvůli faktorové struktuře, která příliš neodpovídá jednotlivým měřeným konstruktům. Přesto se však jedná o metodu, která je svým zaměřením v našich podmínkách zcela ojedinělá a domníváme se, že po úpravě části položek bude i ona přínosem pro další výzkumné účely.

Závěry výzkumu vyvolávají také mnohé otázky a podněty pro další zkoumání. Domníváme se, že by bylo do budoucna přínosné podrobněji prozkoumat závislost a její souvislosti pro jednotlivá pohlaví a na větším množství respondentů tak potvrdit, či vyvrátit závěry naznačené našim výzkumem. Zajímavou výzkumnou otázkou by mohla být také souvislost vyhýbavých strategií zvládání s konstrukty závislosti a studu a viny, která byla potvrzena korelační analýzou jednotlivých proměnných, ale kvůli odlišnému výzkumnému záměru této studie nemohla být detailně prozkoumána.

12 Použitá literatura

1. Alexander, R., Feeney, J., Hohaus, L., & Noller, P. (2001). Attachment style and coping resources as predictors of coping strategies in the transition to parenthood. *Personal Relationships*, 8(2), 137-152. doi: 10.1111/j.1475-6811.2001.tb00032.x
2. Amirkhan, J. H. (1990). A factor analytically derived measure of coping: The Coping Strategy Indicator. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(5), 1066-1074. doi: 10.1037/0022-3514.59.5.1066
3. Amirkhan, J. H. (nedatováno). *The Coping Strategy Indicator (CSI)*.
4. Anderson, K. L. (1986). Androgeny, flexibility, and individualism. *Journal of Personality Assessment*, 50(2), 265.
5. Baker, J. D., Capron, E. W., & Azorlosa, J. (1996). Family environment characteristics of persons with histrionic and dependent personality disorders. *Journal of Personality Disorders*, 10(1), 82-87.
6. Bartholomew, K., & Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(2), 226-244. doi: 10.1037/0022-3514.61.2.226
7. Behrendt, H., & Ben-Ari, R. (2012). The positive side of negative emotion: The role of guilt and shame in coping with interpersonal conflict. *Journal of Conflict Resolution*, 56(6), 1116-1138. doi: 10.1177/0022002712445746
8. Bijttebier, P., & Vertommen, H. (1999). Coping strategies in relation to personality disorders. *Personality and Individual Differences*, 26(5), 847-856. doi: [http://dx.doi.org/10.1016/S0191-8869\(98\)00187-1](http://dx.doi.org/10.1016/S0191-8869(98)00187-1)
9. Bornstein, R. F. (1993). *The dependent personality*. New York: Guilford Press.
10. Bornstein, R. F. (1995). Interpersonal dependency and physical illness: The mediating roles of stress and social support. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 14(3), 225-243.
11. Bornstein, R. F. (2005). *The dependent patient: A practitioner's guide* (1st ed.). Washington, DC: American Psychological Association,.
12. Bornstein, R. F. (2009). Interpersonal Dependency. In M. R. Leary & R. H. Hoyle (Eds.), *Handbook of individual differences in social behavior*. New York: Guilford Press.
13. Bornstein, R. F., Becker-Maturo, N., Winarick, D. J., & Reichman, A. L. (2010). Interpersonal dependency in borderline personality disorder: Clinical context and empirical evidence. *Journal of Personality Disorders*, 24(1), 109-127.
14. Bornstein, R. F., Geiselman, K. J., Eisenhart, E. A., & Languirand, M. A. (2002). Construct validity of the relationship profile test: Links with attachment, identity, relatedness, and affect. *Assessment*, 9(4), 373-381. doi: 10.1177/1073191102238195
15. Bornstein, R. F., Hilsenroth, M. J., Padawer, J. R., & Fowler, J. C. (2000). Interpersonal dependency and personality pathology: Variations in rorschach oral dependency scores across axis II diagnoses. *Journal of Personality Assessment*, 75(3), 478-491.
16. Bornstein, R. F., & Huprich, S. K. (2006). Construct validity of the relationship profile test: Three-year retest reliability and links with core personality traits, object relations, and interpersonal problems. *Journal of Personality Assessment*, 86(2), 162-171.
17. Bornstein, R. F., & Languirand, M. A. (2003). *Healthy dependency: Leaning on others without losing yourself*. New York: Newmarket Press.
18. Bornstein, R. F., Languirand, M. A., Geiselman, K. J., Creighton, J. A., West, M. A., Gallagher, H. A., & Eisenhart, E. A. (2003). Construct validity of the relationship profile test: A self-report measure of dependency-detachment. *Journal of Personality Assessment*, 80(1), 64-74.
19. Bornstein, R. F., Porcerelli, J. H., Huprich, S. K., & Markova, T. (2009). Construct validity of the Relationship Profile Test: Correlates of overdependence, detachment, and healthy dependency in low income urban women seeking medical services. *Journal of Personality Assessment*, 91(6), 537-544.

20. Carver, C. S., Scheier, M. F., & Weintraub, J. K. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(2), 267-283. doi: 10.1037/0022-3514.56.2.267
21. Connor-Smith, J. K., & Flachsbart, C. (2007). Relations between personality and coping: A meta-analysis. *Journal of Personality & Social Psychology*, 93(6), 1080-1107.
22. Conradt, M., Dierk, J.-M., Schlumberger, P., Rauh, E., Hebebrand, J., & Rief, W. (2008). Who copes well? Obesity-related coping and its associations with shame, guilt, and weight loss. *Journal of Clinical Psychology*, 64(10), 1129-1144. doi: 10.1002/jclp.20501
23. DeLongis, A., & Newth, S. (2001). Coping with stress. In H. S. Friedman (Ed.), *Assessment and therapy: Specialty articles from the Encyclopedia of mental health* (pp. 341). San Diego: Academic Press.
24. Dinoff, B. L., & Snyder, C. R. (1999). Coping: Where Have You Been? In C. R. Snyder (Ed.), *Coping : the psychology of what works* (pp. xvi, 350 s.). New York: Oxford University Press.
25. Eksi, H. (2004). Personality and coping: A multidimensional research on situational and dispositional coping. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 4(1), 100-198.
26. Eksi, H. (2010). Personality and coping among turkish college students: A canonical correlation analysis. *Kuram Ve Uygulamada Egitim Bilimleri*, 10(4), 2159-2176.
27. Ferguson, T. J., Stegge, H., & Damhuis, I. (1991). Children's understanding of guilt and shame. *Child Development*, 62(4), 827. doi: 10.1111/1467-8624.ep9109162256
28. Folkman, S., & Lazarus, R. S. (1988). Coping as a mediator of emotion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(3), 466-475. doi: 10.1037/0022-3514.54.3.466
29. Funder, D. C., & Ozer, D. J. (1983). Behavior as a Function of the Situation. *Journal of Personality & Social Psychology*, 44(1), 107-112.
30. Greenberg, R. P., & Dattore, P. J. (1981). The relationship between dependency and the development of cancer. *Psychosomatic Medicine*, 43(1), 35-43.
31. Hawkins, A. C., Howard, R. A., & Oyeboode, J. R. (2007). Stress and coping in hospice nursing staff: The impact of attachment styles. *Psycho-Oncology*, 16(6), 563-572. doi: 10.1002/pon.1064
32. Huprich, S. K., Clancy, C., Bornstein, R. F., & Nelson-Gray, R. O. (2004). Do dependency and social skills combine to predict depression? Linking two diatheses in mood disorders research. *Individual Differences Research*, 2(1), 2-16.
33. Johnson, F. A. (2012). *Dependency and japanese socialization: Psychoanalytic and anthropological investigations in amae*: New York University Press.
34. Kaufman, G. (1996). *The psychology of shame: Theory and treatment of shame-based syndromes* (2nd ed.). New York: Springer Pub. Co.
35. Klonsky, E. D., Jane, J. S., Turkheimer, E., & Oltmanns, T. F. (2002). Gender role and personality disorders. *Journal of Personality Disorders*, 16(5), 464-476.
36. Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer Pub. Co.
37. Lee-Baggley, D., Preece, M., & DeLongis, A. (2005). Coping with interpersonal stress: Role of Big Five traits. *Journal of Personality*, 73(5), 1141-1180. doi: 10.1111/j.1467-6494.2005.00345.x
38. Li, M., & Yang, Y. (2009). Determinants of problem solving, social support seeking, and avoidance: A path analytic model. *International Journal of Stress Management*, 16(3), 155-176. doi: 10.1037/a0016844
39. McCranie, E. W., & Bass, J. D. (1984). Childhood family antecedents of dependency and self-criticism: Implications for depression. *Journal of Abnormal Psychology*, 93(1), 3-8. doi: 10.1037/0021-843X.93.1.3
40. Mikulincer, M., Florian, V., & Weller, A. (1993). Attachment styles, coping strategies, and posttraumatic psychological distress: The impact of the gulf war in Israel. *Journal of Personality & Social Psychology*, 64(5), 817-826.

41. Motan, Í. (2007). *Recognition of self-conscious emotions in relation to psychopathology*. (doctor), Middle East Technical University.
42. Pattison, S. (2000). *Shame: Theory, therapy, theology* (pp. x, 343 p. ill. 324 cm.). Retrieved from <http://site.ebrary.com/lib/masaryk/Doc?id=5001733> Retrieved from <https://ezdroje.muni.cz/prehled/zdroj.php?id=337>
43. Paulík, K. (2010). *Psychologie lidské odolnosti* (Vyd. 1. ed.). Praha: Grada.
44. Peng, A. C., Riolli, L. T., Schaubroeck, J., & Spain, E. S. P. (2012). A moderated mediation test of personality, coping, and health among deployed soldiers. *Journal of Organizational Behavior*, 33(4), 512-530. doi: 10.1002/job.766
45. Pierce, G. R., Sarason, B. R., & Sarason, I. G. (1996). *Handbook of social support and the family*. New York: Plenum Press.
46. Porcerelli, J. H., Bornstein, R. F., Markova, T., & Huprich, S. K. (2009). Physical health correlates of pathological and healthy dependency in urban women. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 197(10), 761-765. doi: 10.1097/NMD.0b013e3181b97bbe
47. Rodriguez, P. D., & Ritchie, K. L. (2009). Relationship between coping styles and adult attachment styles. *Journal of the Indiana Academy of Social Sciences*, 13, 131-141.
48. Roesch, S. C., Wee, C., & Vaughn, A. A. (2006). Relations between the Big Five personality traits and dispositional coping in Korean Americans: Acculturation as a moderating factor. *International Journal of Psychology*, 41(2), 85-96.
49. Sanfilipo, M. P. (1994). Masculinity, femininity, and subjective experiences of depression. *Journal of Clinical Psychology*, 50(2), 144-157.
50. Schmidt, S., Nachtigall, C., Wuethrich-Martone, O., & Strauss, B. (2002). Attachment and coping with chronic disease. *Journal of Psychosomatic Research*, 53(3), 763-773. doi: [http://dx.doi.org/10.1016/S0022-3999\(02\)00335-5](http://dx.doi.org/10.1016/S0022-3999(02)00335-5)
51. Schwarzer, R., & Schwarzer, C. (1995). A critical survey of coping instruments. In M. Zeidner & N. S. Endler (Eds.), *Handbook of Coping: Theory, Research, Applications*. New York: John Wiley & Sons.
52. Siegel, R. J. (1988). Women's "dependency" in a male-centered value system. *Women & Therapy*, 7(1), 113-123.
53. Sroufe, L. A., Fox, N. E., & Pancake, V. R. (1983). Attachment and dependency in developmental perspective. *Child Development*, 54(6), 1615-1627. doi: 10.1111/j.1467-8624.1983.tb00078.x
54. Stone, A. A., & Neale, J. M. (1984). New Measure of Daily Coping: Development and Preliminary Results. *Journal of Personality & Social Psychology*, 46(4), 892-906.
55. Suls, J., David, J. P., & Harvey, J. H. (1996). Personality and Coping: Three Generations of Research. *Journal of Personality*, 64(4), 711-735. doi: 10.1111/1467-6494.ep9706272185
56. Tangney, J. P., & Dearing, R. L. (2002). *Shame and Guilt*. New York: Guilford Press.
57. Tangney, J. P., & Tracy, J. (2003). Self-conscious emotions. In M. R. Leary & J. P. Tangney (Eds.), *Handbook of self and identity* (pp. xv, 703 p.). New York ; London: Guilford Press.
58. Tangney, J. P., Youman, K., & Stuewig, J. (2009). Proneness to shame and proneness to guilt. In M. R. Leary & R. H. Hoyle (Eds.), *Handbook of individual differences in social behavior* (pp. xv, 624 p.). New York: Guilford Press.
59. Taylor, S. E., Jarcho, J., Takagi, K., Dunagan, M. S., Sherman, D. K., & Kim, H. S. (2004). Culture and social support who seeks it and why? *Journal of Personality & Social Psychology*, 87(3), 354-362. doi: 10.1037/1002213514.87.3.354
60. Tobin, D. L. (1984). User Manual for the Coping Strategy Inventory. http://www.ohiopsychology.com/files/images/holroyd_lab/Manual%20Coping%20Strategies%20Inventory.pdf
61. Tracy, J. L., Robins, R. W., & Tangney, J. P. (2007). *The self-conscious emotions: Theory and research*. New York: Guilford Press.
62. Treeby, M., & Bruno, R. (2012). Shame and guilt-proneness: Divergent implications for problematic alcohol use and drinking to cope with anxiety and depression symptomatology.

Personality and Individual Differences, 53(5), 613-617. doi:
<http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2012.05.011>

63. Vaillant, G. E. (1978). Natural history of male psychological health, IV: What kinds of men do not get psychosomatic illness. *Psychosomatic Medicine*, 40(5), 420-431.
64. Watson, D., David, J. P., & Suls, J. (1999). Personality, affectivity, and coping. In C. R. Snyder (Ed.), *Coping : The psychology of what works* (pp. xvi, 350 s.). New York: Oxford University Press.
65. Wellisch, D., Kagawa-Singer, M., Louise Reid, S., Lin, Y., Nishikawa-Lee, S., & Wellisch, M. (1999). An exploratory study of social support: a cross-cultural comparison of Chinese-, Japanese-, and Anglo-American breast cancer patients. *Psycho-Oncology*, 8(3), 207-219.
66. Whiffen, V. E., & Sassequille, T. M. (1991). Dependency, self-criticism, and recollections of parenting: Sex differences and the role of depressive affect. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 10(2), 121-133.
67. Yamaguchi, S. (2004). Further clarifications of the concept of amae in relation to dependence and attachment. *Human Development*, 47(1), 28-33.
68. Yi, S. (2012). Shame-prone gamblers and their coping with gambling loss. *Journal of Gambling Issues*(27), -1. doi: 10.4309/jgi.2012.27.7

Příloha č. 1: Český překlad metody TOSCA-3

Níže jsou uvedeny situace, se kterými se lidé setkávají ve svém každodenním životě. Pro každou situaci je navrženo několik způsobů, jimiž na ni lze reagovat. Pokuste se představit sebe sama v této situaci a u každé reakce uveďte, jak je pro Vás osobně pravděpodobná.

Příklad:

V sobotu se vzbudíte brzy a venku je zima a prší.

- a) *Zavoláte kamarádovi a proberete novinky.*
- b) *Využijete čas navíc k přečtení novin.*
- c) *Budete zklamaný/á, že prší.*
- d) *Podivíte se, proč jste se vzbudil/a tak brzy.*

V uvedeném příkladu jsem ohodnotil všechny odpovědi zakroužkováním čísla. Označil jsem „1“ pro odpověď a), protože bych v sobotu ráno nechtěl budit kamaráda příliš brzy (tedy tato možnost není vůbec pravděpodobná). Označil jsem „5“ pro odpověď b), protože téměř vždy čtu noviny, když mám ráno čas (je to tedy velmi pravděpodobné). Označil jsem „3“ pro odpověď c), protože pro mě je to tak „půl na půl“. Někdy by mě ráno déšť rozladil a někdy ne, záleží na tom, co bych plánoval. A nakonec jsem označil „4“ pro odpověď d), protože bych se pravděpodobně divil, proč jsem se vzbudil tak brzy.

Prosím, nepřeskakujte žádnou položku – ohodnot'te všechny odpovědi.

- 1) Domluvil/a jste se s kamarádem na společném obědě, ale v pět hodin si uvědomíte, že jste na schůzku zapomněl/a přijít.
 - a) Pomyslíte si: „Jsem bezohledný/á.“
 - b) Pomyslíte si: „Kamarád to pochopí.“
 - c) Pomyslíte si, že byste to měl/a kamarádovi co nejdříve nějak vynahradit.
 - d) Pomyslíte si: „Může za to šéf, vyrušil mě zrovna před obědem.“
- 2) Rozbil/a jste něco v práci a pak jste to zatajil/a .
 - a) Pomyslíte si: „To je nepříjemné. Musím to opravit nebo zařídit, aby to udělal někdo jiný.“
 - b) Budete přemýšlet o odchodu ze zaměstnání.
 - c) Pomyslíte si: „Hodně věcí v dnešní době není vyrobeno příliš kvalitně.“
 - d) Pomyslíte si: „Byla to jen nehoda.“

- 3) V zaměstnání jste nechal/a plánování projektu na poslední chvíli a projekt dopadl špatně.
- a) Budete si připadat neschopný/á.
 - b) Pomyslíte si: „Času není nikdy dost.“
 - c) Pomyslíte si: „Zasloužím si být pokárán/a za špatné vedení projektu.“
 - d) Pomyslíte si: „Co se stalo, stalo se.“
- 4) V práci uděláte chybu, ze které je obviněn váš kolega.
- a) Pomyslíte si, že ve vedení firmy nemají kolegu rádi.
 - b) Pomyslíte si: „Život není fér.“
 - c) Zůstanete zticha a budete se vyhýbat kolegovi.
 - d) Budete z toho nešťastný/á a budete usilovat o nápravu situace.
- 5) Při hraní volejbalu s přáteli hodíte míčem tak, že zasáhne vašeho kamaráda do tváře.
- a) Budete si připadat neschopný/á, protože neumíte ani hodit míč.
 - b) Pomyslíte si, že váš kamarád možná potřebuje více trénovat chytání.
 - c) Pomyslíte si: „Byla to jen nehoda.“
 - d) Omluvíte se a ujistíte se, že je váš kamarád v pořádku.
- 6) Při jízdě autem jste srazil/a kočku.
- a) Pomyslíte si, že kočka neměla na silnici být.
 - b) Pomyslíte si: „Jsem hrozný/á.“
 - c) Pomyslíte si: „Byla to nehoda.“
 - d) Budete se cítit špatně, protože jste při řízení nebyl/a pozornější.
- 7) Po skončení zkoušky máte pocit, že jste podal/a velmi dobrý výkon. Později zjistíte, že jste v testu dopadl/a velmi špatně.
- a) Pomyslíte si: „Je to jen test.“
 - b) Pomyslíte si: „Učitel mě nemá rád.“
 - c) Pomyslíte si: „Měl/a jsem se více učit.“
 - d) Budete si připadat hloupý/á.
- 8) Vyrazíte si se skupinou přátel a děláte si legraci z kamaráda, který tam s vámi není.
- a) Pomyslíte si: „Byla to jen legrace, to je neškodné.“
 - b) Budete se stydět a budete se cítit jako zrádce.
 - c) Pomyslíte si, že tam měl kamarád být, aby se mohl bránit.
 - d) Omluvíte se a budete hovořit o dobrých stránkách tohoto člověka.
- 9) Udělal/a jste velkou chybu v důležitém pracovním projektu. Lidé na vás spoléhali a šéf vám teď vytýká chybu.
- a) Pomyslíte si, že šéf měl jasněji vysvětlit, co se od vás očekává.

- b) Budete cítit potřebu někam se schovat.
 - c) Pomyslíte si: „Měl/a jsem poznat problém a odvést lepší práci.”
 - d) Pomyslíte si: „Nikdo není dokonalý.”
- 10) Staráte se o psa vašeho kamaráda, který je na dovolené, a pes uteče.
- a) Pomyslíte si: „Jsem nezodpovědný/á a neschopný/á.”
 - b) Pomyslíte si, že se váš kamarád svého psa příliš dobře nevychoval, jinak by přece pes neutekl.
 - c) Slíbíte si, že příště budete opatrnější.
 - d) Pomyslíte si, že si váš kamarád přece může pořídit nového psa.
- 11) Zúčastníte se kolaudačního večírku, který pořádá váš kolega, a rozlijete červené víno na nový světlý koberec, ale myslíte si, že si toho nikdo nevšiml.
- a) Pomyslíte si, že by kolega měl očekávat nějaké nehody na tak velké akci.
 - b) Zůstanete po večírku déle a pomůžete skvrnu vyčistit.
 - c) Pomyslíte si: „Raději bych teď byl/a kdekoliv jinde.”
 - d) Podívíte se, že se kolega rozhodl servírovat červené víno, když má nový světlý koberec.

Příloha č. 2: Český překlad metody CSI

Na žádost autora metody je její plně znění k dispozici pouze v tištěné verzi bakalářské práce.

Příloha č. 3: Český překlad metody RPT

Přečtete prosím všechna následující tvrzení a označte, nakolik jsou o Vás pravdivá.

Škála odpovědí: vůbec to není pravda 1 – 2 – 3 – 4 – 5 je to úplně pravda

- 1) Druzí lidé mi připadají sebevědomější než já.
- 2) Kritika mne snadno zraní.
- 3) Zodpovědnost mne znervózňuje.
- 4) Cítím se nejlépe, když se vedení ujme někdo jiný.
- 5) Druzí lidé si neuvědomují, jak moc mě jejich slova můžou zranit.
- 6) Je důležité, aby mě druzí měli rádi.
- 7) V případě sporu raději ustoupím, aby byl klid, než abych se snažil prosadit svou.
- 8) Jsem raději, když se ujme vedení někdo jiný.
- 9) Když se s někým o něco přu, mám strach, že to může pokazit náš vztah.
- 10) Někdy souhlasím i s věcmi, kterým vlastně nevěřím, abych se druhým zavděčil.
- 11) Druzí lidé toho po mně chtějí příliš moc.
- 12) Někdy se mi lidé snaží přiblížit více, než je mi příjemné.
- 13) Čas od času potřebuji od všeho utéct.
- 14) Přál bych si mít víc času pro sebe.
- 15) Raději se rozhoduji samostatně, než abych naslouchal názorům druhých.
- 16) Druhým lidem toho o sobě moc neříkám.
- 17) Někdy se bojím, že úmysly druhých nejsou zcela čisté.
- 18) Nejraději jsem, když pracuji na vlastní pěst.
- 19) Být nezávislý a soběstačný je pro mě velmi důležité.
- 20) Když věci nejsou po mém, snažím nedat nic najevo a nějak to vydržet.
- 21) Věřím, že většina lidí je v jádru dobrých.
- 22) S lidmi, které dobře znám, dokážu sdílet své nejniternější myšlenky a pocity.
- 23) Nemám problém si říct o pomoc.
- 24) Nedělám si starosti z toho, co si o mně myslí druzí lidé.
- 25) Ve většině mých vztahů to je něco za něco; každý musí přispívat svým dílem.
- 26) Moje vztahy jsou takové, jaké je chci – i kdybych mohl, nic bych neměnil.
- 27) Vidím se jako schopný člověk, který se dobře dokáže vyrovnat se zklamáními a nezdary.
- 28) Ve svých vztazích dokážu v pohodě nabídnout podporu, když ji druhý potřebuje, a také si o ni říct, když ji potřebuji já.
- 29) I když se s někým pohádám, věřím, že náš vztah to přežije.

30) Je pro mě snadné důvěřovat druhým lidem.